

ต่อรองต่อต้านผ่านวัตถุ: วัฒนธรรมทางวัตถุของการเคลื่อนไหวทางสังคม
หลังรัฐประหาร 2557¹

Daring to Resist: Material Culture of Social movement in
Thailand after the 2014 Coup d'etat

ปิยรัตน์ ปั่นลี

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Piyarat Panlee

Department of Sociology and Anthropology,
Faculty of Social Sciences, Kasetsart University

E-mail: piyarat.pan@ku.th

วันรับบทความ: 25 มกราคม 2565 (Received January 25, 2022)

วันแก้ไขบทความ: 8 กุมภาพันธ์ 2565 (Revised February 8, 2022)

วันตอบรับบทความ: 7 มีนาคม 2565 (Accepted March 7, 2022)

บทคัดย่อ

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา ความขัดแย้งทางการเมืองไทยที่มักถูกมองว่าแบ่งแยก رأวลึก และก่อให้เกิดการประท้วงบนถนน (street protest) รวมถึงการแสดงออกซึ่งความไม่เห็นด้วยผ่านการกระทำที่เรียกว่าการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์จำนวนนับครั้งไม่ถ้วนนั้น มักมีวัตถุเพื่อการประท้วงเป็นส่วนสำคัญเสมอ ไม่ว่าจะเป็น มือตบ ตีบตบ นกหวีด หรือเสื้อสีต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับการประท้วงและการแสดงออกซึ่งความไม่เห็นด้วยภายหลังจากการที่พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชาและคณะ ได้ทำการรัฐประหาร ในนามของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 บทความนี้มุ่งสำรวจวัตถุที่ใช้ในการประท้วงและต่อต้านทางการเมืองในสังคมไทย บทความแบ่งออก

เป็นสามส่วน ส่วนแรก จะสำรวจแนวคิดเรื่องวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการประท้วง (protest) การไม่เชื่อฟัง (disobedience) และการต่อต้าน (resistance) ส่วนที่สอง จะสำรวจตรวจสอบวัตถุเพื่อการประท้วงช่วง 2549 จนถึงก่อนรัฐประหาร 2557 ส่วนที่สาม จะสำรวจตรวจสอบวัตถุเพื่อการต่อต้านหลังรัฐประหาร 2557 จนถึงปี พ.ศ. 2563 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ภูมิทัศน์ของการเคลื่อนไหวทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อต้านชัดเจนซึ่งแสดงออกผ่านฐานของวัฒนธรรมทัศนศึกษา (visual culture) ทั้งในพื้นที่โลกดิจิทัล และพื้นที่ทางวัตถุ

คำสำคัญ: การประท้วง, การต่อต้าน, วัตถุ, วัฒนธรรมทางวัตถุ, วัฒนธรรมการประท้วง

Abstract

For over a decade, political conflicts have deeply divided Thai society, often culminating in street protests. These divisions and political disagreements have also manifested themselves in countless acts of symbolic expression and material objects of protest, such as hand slappers, whistles, and color-coded clothing. Ever since General Prayut Chan-ocha staged a coup on 22 August 2014 under the name of the National Council for Peace and Order (NCPO), material objects have continued to play an important role in protests and expressions of dissent. This paper aims to explore objects used in protests and political resistance in Thai society. It is divided into three parts. The first part explores object concepts related to protest resistance and disobedience. The second part examines objects of protest from 2006 to the 2014 coup. The third part examines objects of resistance after the

2014 coup up to 2020. The paper reveals that the landscape of Thai social movements has truly changed. Thus, resistance is expressed through the base of visual culture, both in the digital world and material space.

Keywords: Protest, Resistance, Object, Material culture, Protest culture

I think we still have hope. I truly do believe that this pro-democratic protest will make some change in the society.

Panusaya "Rung" Sithijirawattanakul

บทนำ

กว่าทศวรรษที่ผ่านมา ความขัดแย้งทางการเมืองไทยถูกมองว่าแบ่งแยก رأวลึก และก่อให้เกิดการประท้วงบนถนน (street protest) รวมถึงการแสดงออกซึ่งความไม่เห็นด้วยผ่านการกระทำที่เรียกว่าการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์นับครั้งไม่ถ้วนนั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการประท้วงเป็นส่วนสำคัญเสมอไม่ว่าจะเป็น มือตบ ตีนตบ นกหวีด หรือเสื้อสีต่าง ๆ ฯลฯ เช่นเดียวกันกับการประท้วงและการแสดงออกซึ่งความไม่เห็นด้วยภายหลังจากที่ พล.อ. ประยุทธ์ จันทร์โอชาและคณะ ได้ทำรัฐประหาร ในนามของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 และออกคำสั่งให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 สิ้นสุดลง พร้อมกับใช้อำนาจในการแต่งตั้งตนเองในฐานะหัวหน้าคณะ เป็นนายกรัฐมนตรี ขณะที่การแสดงออกซึ่งการยื่นกรณต่อความไม่เห็นด้วย เช่น การเดินขบวน การยึดพื้นที่สาธารณะจะเป็นที่คุ้นชินในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคม แต่ภูมิทัศน์ของการเคลื่อนไหวทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผสานรวมกับการพัฒนา

อย่างก้าวกระโดดของเทคโนโลยีดิจิทัลและการสื่อสาร การที่ผู้ประท้วงให้ความสำคัญและใช้วัฒนธรรมทัศนภาพ (visual culture) รวมถึงเมื่อการต่อต้านขัดขืนแสดงออกผ่านพื้นที่ทางวัตถุและพื้นที่โลกดิจิทัล

บทความนี้เป็นการศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุของการเคลื่อนไหวทางสังคม (material culture of social movements) ผ่านการสำรวจวัตถุที่ใช้ในการประท้วงและต่อต้านทางการเมืองในสังคมไทย บทความแบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนแรก ศึกษาแนวคิดเรื่องวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการประท้วง (protest) การไม่เชื่อฟัง (disobedience) และการต่อต้าน (resistance) ส่วนที่สอง ศึกษาวัตถุเพื่อการประท้วงตั้งแต่รัฐประหาร พ.ศ. 2549 จนถึงก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ส่วนที่สาม ศึกษาวัตถุเพื่อการต่อต้านหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จนถึงปี พ.ศ. 2563 โดยมีข้อเสนอว่า วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการประท้วง (protest culture) ในสังคมไทย

วัตถุแห่งการต่อต้านขัดขืน

ความท้าทายอย่างหนึ่งในการพูดถึงการประท้วง คือ การนิยามคำว่า ‘การประท้วง’ กล่าวโดยกว้าง การประท้วง หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการแบบแผนหนึ่ง หรือการที่ผู้คนรวมกันแสดงออกซึ่งความโกรธ ความไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่าง และต้องการทำให้คนอื่นตระหนักถึงปัญหาผ่านการประท้วง ซึ่งพวกเขาสามารถจะแบ่งปันความรู้สึกและรวมกันทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขและสภาพที่ไม่เป็นที่พึงใจดีขึ้น ซึ่งตามกฎหมายและโดยหลักการตามรัฐธรรมนูญแล้ว เป็นสิทธิ์ที่พลเมืองพึงกระทำได้ การประท้วงจึงเป็นคำใหญ่ที่รวมเอารูปแบบของการแสดงออกซึ่งการคัดค้าน เป็นไปได้ทั้งการชูป้ายประท้วง การแจกใบปลิว การชุมนุมหน้าสถานที่ทำงานหรือบริเวณใกล้เคียง และหรือกีดกันไม่ให้คนเข้าไปทำงาน (picketing) การนั่งกีดขวาง หรือการเข้าไปนั่งในสถานที่หนึ่ง ๆ และส่งผลให้สถานที่นั้น ๆ ไม่สามารถ

ดำเนินการได้ตามปกติ (sit-in) คำร้อง (petition) การยึดครองพื้นที่ (occupation) การนัดหยุดงาน (strike) การคว่ำบาตร (boycott) การเดินขบวน (demonstration) เป็นต้น (Taylor & van Dyke, 2004; Della Porta & Diani, 2006; Diani, 2016) อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงการประท้วงในสังคมไทย มักถูกทำให้มีภาพลักษณ์เหมารวมว่า การประท้วงคือกิจกรรมทางการเมืองที่มักมากับความรุนแรง ไม่เป็นที่ต้องการของสังคม เป็นตัวบ่อนทำลายและเป็นอันตรายต่อความมั่นคง ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวล้วนสร้างทัศนคติที่อนุญาตและส่งเสริมการใช้อำนาจรัฐในการ ‘จัดการ’ กับผู้ประท้วงในทุกรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ความรุนแรงเพื่อให้การประท้วงนั้นยุติลง

แนวคิดเรื่องการต่อต้านขัดขืนมีพัฒนาการทางทฤษฎีควบคู่กับพัฒนาการของการเคลื่อนไหวทางสังคมมาโดยลำดับและได้รับความสนใจจากหลายศาสตร์ (Ortner, 1995) ทำให้นิยามคำว่า ‘ต่อต้านขัดขืน’ (resistance) ถูกอธิบายในลักษณะของการกระทำและพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ในทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล การรวมหมู่และสถาบัน (Hollander & Einwohner, 2004) แนวโน้มการศึกษการต่อต้านขัดขืน (Resistance Studies) จึงเป็นการวิเคราะห์และการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่รวมถึงปฏิบัติการท้าทายซึ่งหน้า (direct action) (Graeber, 2009) การแสดงอารยะขัดขืน (civil disobedience) (Lang, 1970) การชุมนุมประท้วงใหญ่ (mass protest) (Jasper, 1997) การต่อต้านขัดขืนที่กระทำในชีวิตประจำวัน (everyday resistance) (Scott, 1985) การเคลื่อนไหวทางดิจิทัล (digital activism) (Kaun & Uldam, 2018) และรูปแบบการต่อต้านขัดขืนที่ไม่รุนแรงอื่น

กล่าวโดยกว้าง การต่อต้านขัดขืนมักถูกมองว่าเป็นบุคลิกลักษณะหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการระเบิดทางอารมณ์ พฤติกรรมต่อต้านสังคม อุดมการณ์การณปฏิวัติ การทำลายล้าง ความไม่ปกติและการปะทุขึ้นของ

ความรุนแรง (Duncombe, 2002) และมักเกี่ยวข้อกันกับคำหลัก เช่น การใช้ร่างกายหรือวัตถุ การเคลื่อนไหวทางสังคม การประท้วง ความขัดแย้งทางการเมือง (Goldstone, 1991; Hebdige, 1979) เป็นต้น การนิยามการต่อต้านขัดขืนจึงขึ้นอยู่กับบริบทและความสามารถในการท้าทายการเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ในการบรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นเป้าหมาย (Baaz, Lilja, & Vinthagen, 2017)

การเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างการประท้วงหรือการต่อต้านนั้นประกอบด้วย มนุษย์ องค์กร ความรู้ อุดมการณ์ทางการเมือง ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement studies) จะได้รับความสนใจจากนักวิชาการในหลายสาขา ที่ผ่านมามีการศึกษากการประท้วงในหลายมิติ หลายพื้นที่ หลายช่วงเวลา ด้วยระเบียบวิธีการวิจัยที่แตกต่างกันไป สิ่งที่น่าสนใจอีกคือ *การศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุของการเคลื่อนไหวทางสังคม* (material culture of social movements) ซึ่งในทางมานุษยวิทยานิยามวัฒนธรรมทางวัตถุว่าเป็น เหตุการณ์หรือผลกระทบที่เกิดจากการแสดงหรือพฤติกรรมของสิ่งของ ร่างกายหรือพื้นที่ (Hicks, 2010) โดยการศึกษาที่ผ่านมาทำให้เห็นว่า วัตถุที่ใช้ในการประท้วงมีบทบาทสำคัญในการผลิตวัฒนธรรมการประท้วง (protest culture) ผ่านการใช้วัตถุเหล่านั้นเพื่อการแสดงออก (Reed, 2005)

วัตถุที่ผู้เขียนใช้ในบทความนี้เรียกว่า “วัตถุแห่งการต่อต้านขัดขืน” (resistant object) จึงหมายถึง วัตถุที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางสังคม การชุมนุม การประท้วง (protest) การไม่เชื่อฟัง (disobedience) การต่อต้านขัดขืน (resistance) เพื่อแสดงออกซึ่งการไม่เห็นด้วย การไม่ยินยอม หรือการปฏิเสธต่อการใช้อำนาจที่ไม่ชอบธรรม ความอยุติธรรม ความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นทั้งในรูปแบบปัจเจก กลุ่มคน หรือสถาบัน สามารถเป็นทั้งวัตถุที่เกิดขึ้นหรือสร้างขึ้น ‘ใน’ การประท้วงหรือสร้างขึ้น ‘เพื่อ’ การประท้วง หรือวัตถุที่ถูกสร้างโดยมีเป้าหมายเพื่อหน้าที่อื่นแต่ถูกใช้เพื่อการประท้วงก็ได้ โดย

มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมืองที่เป็นรูปธรรม (Panlee, 2020)

Mark Traugott (2010) ได้ศึกษาสัญลักษณ์ของการปฏิวัติที่สำคัญอันหนึ่งนั่นคือ “เครื่องกีดขวาง” (barricade) ผ่านการรวมแนวคิดทางประวัติศาสตร์และแนวคิดทางสังคมวิทยา โดยศึกษาประวัติศาสตร์ของเครื่องกีดขวาง บทบาทของเครื่องกีดขวางในการประท้วง และความหมายของมันในสายตาของนักปฏิวัติ ผู้เห็นเหตุการณ์และกองทหาร รวมถึงผลที่ตามมาต่อการจลาจลในยุโรป Traugott ศึกษา 155 เหตุการณ์ในช่วงปี ค.ศ. 1569-1900 ที่มีการใช้เครื่องกีดขวางในยุโรปกลางและตะวันตก เช่น เนเธอร์แลนด์ ออสเตรีย สเปน โปแลนด์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศส² ประเทศที่เป็นต้นกำเนิดของเครื่องกีดขวาง เขาเสนอว่า เครื่องกีดขวางถูกออกแบบมาเพื่อปกป้องย่านที่อยู่อาศัย เป็นสิ่งที่ชุมชนร่วมมือกันสร้างขึ้น ซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการจลาจลบนพื้นฐานของเครื่องกีดขวางนั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางกายภาพน้อยกว่า ‘หน้าที่ทางสังคม’ ของมัน อาทิ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน และทำให้เกิดวัฒนธรรมเครื่องกีดขวาง (barricade culture) และเครื่องกีดขวางได้กลายเป็นสัญลักษณ์ขององค์ประกอบของการก่อกบฏในเวลาต่อมา (Traugott, 2010)

David Graeber (2007) ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวที่ถูกเรียกว่า กลุ่มต่อต้านโลกาภิวัตน์ (anti-globalisation movement) ในสหรัฐอเมริกา ที่มักใส่ชุดหรือเสื้อดำและมีการใช้หุ่นกระบอกยักษ์เป็นองค์ประกอบหลักในการประท้วง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เขาเสนอว่า การที่ตำรวจเกลียดหุ่นกระบอกที่ใช้ในการประท้วงอย่างมากและเดือดดาลที่เห็นหุ่นกระบอกยักษ์ในการเคลื่อนไหว ก็เพราะการที่ผู้ชุมนุมใช้หุ่นกระบอกยักษ์นั้นลดความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งด้วยการนิยามสถานการณ์เสียใหม่ ซึ่งต่างจากการระดมพลประท้วงที่ตำรวจชินและชอบในการอ้างสิทธิ์เพื่อ ‘จัดการ’ ได้ง่ายกว่า ดังนั้น

การทำความเข้าใจปัญหาในระดับโครงสร้างทางหนึ่ง คือ ต้องเข้าใจบทบาทของตำรวจในวัฒนธรรมอเมริกาที่ Graeber เห็นว่าเป็นการก่อรูปแบบที่ได้รับการยกเว้นโทษอย่างถูกต้องตามกฎหมายเป็นพิเศษ (extra-legal impunity)

Catherine Flood and Gavin Grindon (2014) นำเสนอวัตถุที่พวกเขาเรียกว่า วัตถุแห่งการดื้อแพ่ง (disobedience object) ในรูปแบบนิทรรศการ³ โดยเป็นวัตถุที่ใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคมตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 จนถึงปีที่จัดแสดง ที่พวกเขาเรียกว่าเป็นช่วงแห่งการปรากฏตัวขึ้นของนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (neoliberal economic policies) โดยมีคำถามว่า วัตถุในชีวิตประจำวันถูกใช้และประยุกต์ในการประท้วงอย่างไรโดยเฉพาะในพื้นที่เมืองระหว่างการชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมือง พวกเขาเห็นว่าวัตถุมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมควบคู่ไปกับการแสดง ดนตรีและทัศนศิลป์ อย่างไรก็ดี Flood and Grindon (2014: 15) เสนอว่า วัตถุเหล่านี้ไม่ได้เคลื่อนย้ายจากผู้ผลิตสู่ตลาดในการหมุนเวียนสินค้า (circulation of commodities) ตามแผนผังของมาร์กซ์ (Karl Marx) ในแบบ เงิน-สินค้า-เงิน แต่เป็นการหมุนเวียนของการต่อสู้ (circulation of struggles) ในแบบ การเคลื่อนไหว-วัตถุ-การเคลื่อนไหว

การศึกษาแนวคิดเรื่องวัตถุที่เกี่ยวข้องกับการประท้วง การต่อต้าน และการศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุของการเคลื่อนไหวทางสังคม (material culture of social movements) ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ต่างก็ให้ภาพของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีฐานของการใช้วัฒนธรรมทางวัตถุและการใช้สายตา (visuality) ในฐานะเครื่องมือของการเชื่อมต่อการสื่อสารทางการเมืองที่นอกเหนือจากการใช้ถ้อยคำเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสนใจกับบทบาทของวัตถุในฐานะผู้กระทำกิจกรรมทางการเมืองมากกว่าจะเป็นแค่เครื่องมือสื่อสาร ดังนั้น สิ่งของที่เราใช้ในการบอกว่า ‘ไม่’ จึงเป็นสิ่งที่คุ้มค่าต่อการให้ความสนใจ อย่างไรก็ตาม เมื่อการประท้วงอาจมีที่มาแตกต่างกัน มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า วัตถุที่

เราใช้ในการประท้วงต่อต้านหรือการบอกว่า ‘ไม่’ นั้น มีความแตกต่างกัน
อย่างไรในการประท้วงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเกือบ
สองทศวรรษที่ผ่านมา

การปรากฏของวัตถุเพื่อการประท้วง

ส่วนที่สอง จากการศึกษาการปรากฏของวัตถุเพื่อการประท้วง ในช่วง
ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 จนถึงก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2557 พบว่าในระยะกว่า
ทศวรรษนั้นมีการเคลื่อนไหวทางสังคมในหลากหลายประเด็นแต่ในที่นี้มุ่งเน้น
กลุ่มการเมืองที่ส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองไทย และเปิดเผยให้เห็นถึง
ความขัดแย้งร้ายลึกของสังคมอย่างชัดเจน 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มแรกพันธมิตร
ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (People's Alliance for Democracy, PAD)
กลุ่มที่สอง แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (United Front
of Democracy Against Dictatorship, UDD) และกลุ่มสุดท้ายคือ คณะกรรมการ
ประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่
สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (People's Democratic
Reform Committee, PDRC)

เสื้อเหลือง

คำจำกัดความที่มักถูกหยิบยกมาใช้อย่างรวบรัดของ ‘เสื้อเหลือง’ ว่า
คือกลุ่มคนเกลียดทักษิณ (ฟ้ารุ่ง, 2552) โดยการชุมนุมของผู้ที่ไม่พอใจใน
การบริหารประเทศของอดีตนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตรในขณะนั้น
สามารถนับย้อนไปในช่วงกลางปี พ.ศ. 2547 ที่มีการชุมนุมภายใต้ชื่อ “กลุ่ม
ประชาชนเพื่อชาติและราชบัลลังก์” ซึ่งต่อมามีการขยายเครือข่ายและรวมตัว
กันเป็น “พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” (People's Alliance for
Democracy, PAD) หรือที่เรียกกันว่า พันธมิตรกู้ชาติหรือเสื้อเหลือง โดยมี
สนธิ ลิ้มทองกุลเป็นแกนนำ กล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของพันธมิตรฯ สามารถ
แบ่งออกเป็น 2 ช่วงได้แก่ ช่วงก่อนและหลังรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.

2549 โดยช่วงแรกเป็นการต่อต้าน ‘ระบอบทักษิณ’ และกดดันให้ทักษิณ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ส่วนช่วงที่สองนั้นเพื่อกดดันให้สมัคร สุนทรเวช และสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อ “ขับไล่ รัฐบาลหุ่นเชิด” และ “ล้างระบอบทักษิณให้สิ้นจากการเมืองไทย” (อภิชาติ และอนุสรณ์, 2560) ต่อมาพันธมิตรฯ กลายเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกจากกรณีบุก เข้ายึดท่าอากาศยานดอนเมืองและท่าอากาศยานสุวรรณภูมิในปี พ.ศ. 2551⁴ อย่างไรก็ดีตาม ภายหลังจากที่สนธิสัญญาลอบยิงในวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2552 ผ่นวกกับความขัดแย้งภายใน ทำให้การเคลื่อนไหวซบเซาลง (กนกรัตน์, 2560) และประกาศยุติบทบาทตัวเองในวันที่ 23 สิงหาคมพ.ศ. 2556 (ไทยรัฐออนไลน์, 2556)

เมื่อกล่าวถึงวัตถุที่ใช้ในการประท้วง เสื้อสีเหลือง ถูกนำมาใช้ในการ เคลื่อนไหวของกลุ่มพันธมิตรฯ โดยผู้ชุมนุมได้ใส่เสื้อเหลืองเฉลิมพระเกียรติ⁵ รวมถึงเสื้อยืดที่มีการสกรีนคำต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นเคลื่อนไหว เช่น คำว่า “กู้ชาติ” “โกงกันจนชิน กินกันเป็นกิจวัตร” นอกจากนี้ในการชุมนุมยังมีการ จัดทำสติ๊กเกอร์ เข้มกลัด หมวก ผ้าโพกหัว ผ้าพันคอ ปกอกแขน สายรัด ข้อมือสีเหลือง จำหน่ายแจกแก่ผู้มาชุมนุม วัตถุที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งก็คือ “มือตบ” ที่กลายเป็นวัตถุประจำมือบพันธมิตรฯ ภายหลังจากที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง นำมือตบขึ้นไปใช้ประกอบการปราศรัยบนเวที ซึ่งมีช่วงหนึ่งได้ตอบโต้ นายสมัคร สุนทรเวช นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นที่กล่าวหาว่า มี “มือที่มอง ไม่เห็น” อยู่เบื้องหลังการชุมนุมของพันธมิตรฯ โดย พล.ต.จำลอง ตอบได้ว่า “ถ้าจะมีมือที่สนับสนุนการชุมนุมของพันธมิตรฯ ก็คงมีแต่เพียง ‘มือตบ’ ที่พี่น้องพันธมิตรฯ ถืออยู่เท่านั้น” พร้อมกับชูมือตบขึ้นมา (ผู้จัดการออนไลน์, 2551) นับจากนั้น ‘มือตบ’ จึงกลายเป็นวัตถุเพื่อการประท้วงที่สำคัญในการ ชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรฯ ที่ได้รับความนิยมสูง จนเคลื่อนจากวัตถุที่ใช้ในการ ประท้วงสู่การเป็นของที่ระลึก ของฝาก ของเล่น และของสะสม

วัตถุอีกอย่างหนึ่งที่ถูกให้ความสำคัญคือ ผ้าพันคอสีฟ้า สีฟ้าอันเป็นสีวันพระราชสมภพของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ซึ่งก่อนการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 นั้น สนิทเคยผูกผ้าคอสีฟ้าในการแถลงข่าวและนำกลับมาผูกอีกครั้งในช่วงมีอบชัปลั้รัฐบาลสมัคร เขาพยายามอย่างยิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าผ้าพันคอ ‘สีฟ้า’ นี้มีความหมายและสำคัญมาก ในช่วงเวลาดังกล่าว ผ้าพันคอสีฟ้าจึงกลายเป็นประเด็นให้อภิปรายอย่างกว้างขวางในเชิงสัญลักษณ์ ทั้งในแง่การอธิบายที่มา ความหมายของผ้าพันคอสีฟ้านี้และผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวและสังคมไทย ทั้งจากฝั่งพันธมิตรฯ เอง อาทิ หนังสือ ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อสีเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า ของคำณูณ สิทธิสมาน (2549) และนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอย่างสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (2551) อย่างไรก็ตามหลังการอภิปรายในกรณีดังกล่าวถูกทำให้เป็นเรื่องที่สุมเสี่ยงต่อความผิดฐานหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายพระมหากษัตริย์ พระราชินี รัชทายาท หรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ตามประมวลกฎหมายอาญา (ป.อาญา) มาตรา 112 และอาจต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปีถึง 15 ปี

เสื้อแดง

แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ-นปช. (United Front of Democracy Against Dictatorship, UDD) มีชื่อเดิมว่า แนวร่วมประชาธิปไตยขับไล่เผด็จการ-นปค. (Democratic Alliance Against Dictatorship, DAAD) สัญลักษณ์หลักของ นปช. คือ สีแดงและเสื้อสีแดงจนทำให้กลายเป็นชื่อเรียกกลุ่มเคลื่อนไหว สมาชิกหรือผู้สนับสนุนกลุ่มว่า “คนเสื้อแดง” กลุ่มคนเสื้อแดงมีแนวร่วมหลายเครือข่าย ไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกัน (นิธิ, 2553) และสมาชิกในขบวนการมีลักษณะ “ข้ามชนชั้น” (ปิ่นแก้ว, 2555) โดย นปช. ถือเป็นเครือข่ายหลักที่มีกลุ่มเคลื่อนไหวในระดับท้องถิ่น

หรือกลุ่มเคลื่อนไหวย่อยที่มีความเห็นร่วมบ้างต่างบ้างดำเนินกิจกรรมไปด้วยกัน⁶

คำถามที่ว่าเสื้อแดงเป็นใครนั้น จากการศึกษาที่ผ่านมามีคำอธิบายที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตร่วมของการศึกษาเหล่านี้คือ เสื้อแดงไม่ใช่คนจน (นิธิ, 2553) เป็นผู้ที่มาจากทั้งภาคเกษตรและภาคอื่น ๆ เช่น รับจ้างทั่วไป ประกอบอาชีพอิสระ ข้าราชการระดับล่าง มีการศึกษาไม่เกินระดับอนุปริญญาตรี มีรายได้ผันผวนสูง มีเงินออมและสินทรัพย์ไม่เพียงพอต่อการรองรับความไม่แน่นอนของชีวิต มีความเชื่อมประสานกับระบบตลาดอย่างแนบแน่น เป็น “พลเมืองใหม่” (อภิชาติ, ยุกติ และนิติ, 2556) เป็น “ชาวบ้านที่กลายเป็นชาวเมือง” (Urbanised villagers) (Thabchumpon & McCargo, 2011) จัดเป็นชนชั้นกลางระดับล่างรุ่นใหม่ (emerging new middle class) ที่เติบโตจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา (ยุกติ และอุเชนทร์, 2555)

เป้าหมายการชุมนุมและเคลื่อนไหวของ นปช. มีความหลากหลายไปตามเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ ที่เข้าร่วมและสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น ๆ ช่วงแรกคือ การต่อต้านรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 และขับไล่คณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.)⁷ รวมทั้ง พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ ให้พ้นจากการเป็นนายกรัฐมนตรีที่มาจากจากรัฐประหาร หลังจากที่พรรคพลังประชาชนได้รับเลือกตั้งเป็นเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และสมัคร สุนทรเวช ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี การชุมนุมก็ยุติไป ต่อมาเมื่อสมัครถูกศาลรัฐธรรมนูญตัดสินว่ากระทำการที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ 2550 ทำให้ความเป็นนายกรัฐมนตรีสิ้นสุดลง และพรรคพลังประชาชนได้เลือกสมชาย วงศ์สวัสดิ์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทำให้พธม. ออกมาเคลื่อนไหว นปช. จึงได้กลับมารวมกันอีกครั้งในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2551 จนเกิดการปะทะที่ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บ (จักรกฤษ, 2560: 101; อุกฤษณ์, 2562: 207-209) อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากพรรคพลังประชาชน

ถูกศาลวินิจฉัยยุบพรรคเป็นเหตุให้ความเป็นนายกรัฐมนตรีของนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ สิ้นสุดลง ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 เมื่ออภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นปช. จึงกลับมาเคลื่อนไหวโดยมีเป้าหมายเพื่อกดดันให้อภิสิทธิ์ยุบสภาและจัดการเลือกตั้งใหม่

ในด้านสัญลักษณ์หลักนั้น สีแดงถูกใช้เป็นครั้งแรกในการรณรงค์ให้ประชาชนลงประชามติไม่รับร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ซึ่งมี หนูหริ่ง สมบัติ บุญงามอนงค์ หรือ บก.ลายจุด ผู้ประสานงานกลุ่มพลเมืองก้าวหน้า และแกนนำ นปช. ในขณะนั้น เป็นผู้ริเริ่มใช้โดยเชิญชวนให้คนสวมเสื้อแดงเพื่อแสดงจุดยืนไม่รับรัฐธรรมนูญ (no) ซึ่งเขาเห็นว่าสีแดงเป็นสีตรงข้ามกับสีเขียวที่เป็นสัญลักษณ์ของการรับร่างรัฐธรรมนูญหรือการตอบตกลง (yes) (ประชาไท, 2550; ฟาร์ุง, 2552) ทำให้เสื้อสีแดงกลายเป็นวัตถุที่ผู้มาร่วมชุมนุมหรือทำกิจกรรมการเมืองในการต่อต้านรัฐประหารเลือกใส่ และดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเสื้อยืดสีแดงที่พวกเขาสวมใส่นั้นมักมีข้อความสะท้อนความรู้สึกที่พวกเขาถูกเลือกปฏิบัติ เช่น “สองมาตรฐาน” “ไพร่-อำมาตย์” ขณะเดียวกัน หากเสื้อเหลืองมีมือตบ ตีนตบของเสื้อแดงก็เป็นวัตถุเพื่อการประท้วงที่เท่าเทียมกันได้อย่างแหลมคม ทั้งในแง่ของคำและความหมายที่ล้อไปกับการถูกเลือกปฏิบัติ ความเชื่อเรื่องความสูง-ต่ำของมือและ ‘ดิน’

อย่างไรก็ตาม หนึ่งในวัตถุเพื่อการประท้วงที่ทรงพลังมากที่สุดอย่างหนึ่ง คือ เลือด โดยในการประท้วงของ นปช. ในช่วง 16-17 มีนาคม พ.ศ. 2553 แกนนำขอให้ผู้ชุมนุม “สละเลือดเพื่อชาติ” โดยขอรับบริจาคเลือดจากผู้ชุมนุมคนละ 10 ซีซี รวมได้ 300,000 ซีซีและนำไปเทในหลายสถานที่ เช่น บริเวณหน้าบ้านอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หน้าพรรคประชาธิปัตย์ หน้าประตูทำเนียบรัฐบาล ซึ่งการเทเลือดที่หน้าประตูทำเนียบนั้นกระทำโดยพราหมณ์ พร้อมกับทำ “พิธีกรรมสาปแช่งระบอบการปกครองที่กดขี่คนข้างล่าง” จากการแสดงออกดังกล่าวได้นำมาซึ่งการต่อสู้ระหว่างวาทกรรมสัญลักษณ์และวาทกรรมทางการแพทย์ (Cohen, 2012) ที่เสื้อแดงถูกปฏิบัติเสมือนเป็นเชื้อโรค

(Winichakul, 2010) อันขัดกับความเป็นเมืองอันสะอาดอนามัย (Viernes, 2015) สร้างความชอบธรรมต่อการกำจัดเลือดของคนเสื้อแดงและหรือแม้กระทั่งคนเสื้อแดงเองในเวลาต่อมา หากเปรียบเป็นสนามการต่อสู้ อาจกล่าวได้ว่า วัตถุแห่งการประท้วงอย่าง ‘เลือดไพร่’ ถูกทำให้พ่ายแพ้ไปในสนามการต่อสู้ทางกรรมไปในครั้งนี้

การชุมนุมดำเนินมาต่อเนื่อง กระทั่งถูกรัฐบาลสั่งสลายการชุมนุมอย่างรุนแรงในวันที่ 10 เมษายน และ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2553 และทำให้มีผู้บาดเจ็บมากกว่า 2,100 คน เสียชีวิต 91 คน รวมทั้งมีผู้ถูกจับกุมและดำเนินคดีจำนวนมาก นับแต่นั้นก็ (ยัง) ไม่มีการชุมนุมใหญ่ของเสื้อแดงอีก อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ทางความหมายของวัตถุเพื่อการประท้วงจากคนเสื้อแดงไม่เคยจบสิ้น ดังจะเห็นได้จากการทำหน้าที่ของป้าย “ที่นี่มีคนตาย” โดยวันที่ 19 พฤษภาคมของทุกปี คนเสื้อแดงจะไปรวมตัวกันบริเวณแยกราชประสงค์ พร้อมชูป้ายนี้เพื่อทวงความยุติธรรมให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์นี้ เพราะจากที่ผ่านมากกว่าทศวรรษจบจนถึงปัจจุบัน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมจากรัฐในการใช้ความรุนแรงสลายการชุมนุมครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ก็ยังคงไม่ได้รับการระบุว่าเป็นใครและไม่ได้รับโทษทางกฎหมายแต่อย่างใด

กปปส.

คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (People's Democratic Reform Committee, PDRC) หรือ กปปส. เกิดขึ้นภายหลังจากการชุมนุมคัดค้านการที่รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรได้เสนอร่างพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) นิรโทษกรรมเข้าสู่การประชุมผู้แทนราษฎร⁸ เสียงนกหวีดแรกที่ดังขึ้นในวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2556 ณ สถานีรถไฟสามเสน (ไทยพีบีเอส, 2556) จากผู้ที่เรียกตัวเองว่า กปปส. ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่า ‘นกหวีด’ ในประวัติศาสตร์

การเมืองไทยไปตลอดกาล นกหวีดได้กลายเป็นวัตถุสำคัญในการชุมนุมของ กปปส. จนทำให้ภายหลังถูกกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองอื่นและผู้เห็นต่าง ทางเมืองใช้คำว่า “พวกนกหวีด” เรียกชื่อกลุ่มหรือคนที่ (เคย) เข้าร่วมการ เป่านกหวีดในห้วงเวลาก่อนการยึดอำนาจของ คสช.

การศึกษาการใช้นกหวีดในการชุมนุมของ กปปส. ที่ผ่านมา บ่อยครั้ง เป็นไปในลักษณะของการตีความของการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตาม การนำนกหวีดมาใช้ในการชุมนุมเป็นแนวคิดของสุเทพ เทือกสุบรรณ แกนนำหลัก เบื้องต้นนั้นเนื่องจากหน้าที่การใช้งาน (function) ที่สามารถสร้าง เสียงได้ ต่อมามีการขยายเรื่องราวและความหมายของการเป่านกหวีดว่าเป็น การเป่านกหวีดขับไล่ “ระบอบทักษิณ” โดยได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิด “whistleblower” หรือผู้เป่านกหวีด อย่างนายรอล์ฟ เนเดอร์ (Ralph Nadar) นักกฎหมาย นักเขียน และนักต่อสู้เพื่อสังคมชาวอเมริกัน (หทัยกาญจน์, 2560) นกหวีดถูกทำการตลาดและกระตุ้นการขายผ่านสถานีบลูสกาย ชาแนล (Bluesky channel) สถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งผลิตนกหวีดรุ่นต่าง ๆ เป็นต้นว่า นกหวีดสายล่อฟ้า นกหวีดทองคำให้ ผู้สนับสนุนได้ซื้อหาและเป็นกระแสมิผู้ค้านานกหวีดมาจำหน่ายภายใน บริเวณพื้นที่ชุมนุมและถูกทีมผู้จัดการชุมนุมสั่งยึด ‘ของปลอม’ เหล่านั้น (ประชาไท, 2557ง)

สัญลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างของ กปปส. คือธงชาติ นกหวีดที่มีสาย คล้องคอลายธงชาติกลายเป็นพรีอบ (prop) ที่ขาดไม่ได้ในรูปถ่ายของผู้ไปมือบ ที่โพสต์บนเครือข่ายสังคมออนไลน์ นอกจากธงชาติที่ถูกขายในลักษณะเดิมแล้ว ยังพบว่า แถบสีน้ำเงิน ขาว แดงของธงชาติยังปรากฏในวัตถุที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าในรูปแบบอื่นอีก ไม่ว่าจะเป็นสติ๊กเกอร์ เสื้อยืด กระโปรง ริปบัน สายรัดข้อมือ ผ้าโพกหัว หมวก ถุงมือ นาฬิกา ปดล็อกมือถือ หรือสินค้าแฟชั่น อย่างที่คาดผม แหวน ต่างหู กำไล (โพธิ์ชันนิง, 2557) หรือของกินอย่าง ไอศกรีม ข้าวเหนียวมูน นอกจากสินค้าที่ถูกผลิตมาขายในพื้นที่การชุมนุมแล้ว

ผู้จัดการชุมนุมหรือแกนนำยังได้มีการจัดทำและจำหน่ายสินค้า ‘พิเศษที่มีจำนวนจำกัด’ (Limited Edition) เช่น ตุ๊กตาลูกก้านัน (สุเทพ เทือกสุบรรณ) ตุ๊กตาและพวงกุญแจต้น จิตภัสร์ กฤดากร แกนนำ กปปส. เช่นเดียวกันกับ สื่อสิ่งพิมพ์ ศิลปิน ที่ผลิตสินค้าพิเศษที่มีจำนวนจำกัดที่มักมีภาพของธงชาติเป็นส่วนหนึ่ง เพื่อหารายได้สนับสนุนการชุมนุม เช่น หนังสือ ผลงานศิลปะ เสือยัด เป็นต้น (วิศิษฐ์ และศกรินทร์, 2557)

การแปลงรูปวัตถุเพื่อการประท้วงสู่วัตถุเพื่อการต่อต้าน

การปรากฏของวัตถุเพื่อการต่อต้านหลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จนถึงปี พ.ศ. 2563 เมื่อพิจารณาบนพื้นฐานของปฏิกริยาทางความรู้สึกและอารมณ์ (sensory and emotional interaction) (Ahmed, 2004) ของผู้คนในสังคมแล้ว อาจแบ่งการอธิบายออกเป็น 3 ช่วง คือ หลังการเกิดรัฐประหารทันทีและ 100 วันแรก ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ 1 และ ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ 2 โดยมีข้อเสนอมว่า มีปัจจัยหลายประการ อาทิ การสั่งห้ามชุมนุมทางการเมืองเกินห้าคน ที่ทำให้การประท้วงบนท้องถนนเปลี่ยนรูปเป็นการต่อต้านในชีวิตประจำวัน ซึ่งก่อให้เกิดการแปลงรูปวัตถุเพื่อการประท้วงที่อยู่ในสนามการประท้วงสู่วัตถุเพื่อการต่อต้านที่มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน โดยมีอารมณ์และความรู้สึกในสังคมเป็นตัวขับเคลื่อน

การประท้วงและการต่อต้านนั้นสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบรรยากาศและอารมณ์ของคนในสังคม (Jasper, 1998; Werbner, Webb & Spellman-Poots, 2014) กล่าวได้ว่า ตลอดระยะเวลา 6 ปี ภายหลังจากรัฐประหาร ในปี 2014 อารมณ์ของสังคมไทยมีการแกว่งเป็นระยะ อารมณ์ที่ถูกกระตุกถึงในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการรัฐประหารอย่างมากคือ ความกลัว ภายหลังจากการทำรัฐประหาร คสช. ได้ใช้มาตรการต่าง ๆ ในการควบคุมปราบปรามผู้ต่อต้าน หนึ่งในนั้นคือ การออกคำสั่งเรียกตัว หรือใช้กำลังควบคุมตัวผู้ชุมนุมต่อต้านไว้ในค่ายทหาร และสามารถควบคุมตัวได้ถึง 7 วันอย่างชอบด้วย

กฎหมายผ่านกฎอัยการศึกและคำสั่งหัวหน้า คสช. ภายใต้ชื่อ “การปรับทัศนคติ” (Attitude Adjustment) (ชนกนันท์ และรุจน์, 2561) มีคนที่ถูกนำเข้าสู่กระบวนการปรับทัศนคติ จำนวน 929 คน มีคนที่ถูกข่มขู่ คุกคาม และติดตามตัวที่บ้าน จำนวน 572 คน มีคนที่ถูกดำเนินคดีอันเนื่องมาจากการใช้เสรีภาพในการชุมนุมด้วยการแจ้งข้อกล่าวหาตามประกาศและคำสั่ง คสช. พ.ร.บ. ชุมนุมสาธารณะ จำนวน 773 คน (ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2562)

ในด้านเสรีภาพสื่อและเสรีภาพด้านข้อมูลข่าวสารภายหลังจากการรัฐประหาร พบว่า คสช. ได้ทำการ “เช็ญ” บรรณาธิการข่าวจากทั้งหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยและหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ จำนวน 18 แห่ง เพื่อ “การพูดคุย” โดยมีเป้าหมายเพื่อข่มขู่ไม่ให้ตีพิมพ์ข้อเขียนที่วิพากษ์วิจารณ์ตน (Ismail, 2015) กล่าวได้ว่าเป็นการปรับทัศนคติ ที่ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมืองของปัจเจกบุคคล หากยังสร้างบรรยากาศแห่งความหวาดกลัวขึ้นในสังคม อันเป็นสิ่งที่รัฐไทยนิยมกระทำมาโดยตลอดและก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรมเชือดไก่ให้ลิงดู” (ปริดี, 2557: 58-59) ที่ทำให้ความกลัวเข้าไปอยู่ในระดับชีวิตประจำวัน

อีกมาตรการหนึ่งที่ คสช. นำมาใช้ในการจัดการผู้ต่อต้านและเห็นต่าง คือ การห้ามการชุมนุม โดยในช่วงหลังการก่อรัฐประหารและประกาศกฎอัยการศึก ได้มีประกาศห้ามชุมนุมตั้งแต่ 5 คน ขึ้นไป (ธนบรรณ, 2560) ซึ่งต่อมาได้กลายร่างเป็น พ.ร.บ. การชุมนุมสาธารณะที่มีผลบังคับใช้เมื่อ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2558 และได้ถูกนำมาบังคับใช้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม แม้ คสช. ทั้งข่มขู่คุกคามและสร้างบรรยากาศแห่งความหวาดกลัว รวมถึงห้ามการชุมนุม แต่การแสดงออกถึงการต่อต้านรัฐประหารที่เรียกกันว่า “การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์” ก็ยังคงปรากฏให้เห็นในช่วงแรกหลังการรัฐประหาร ที่การแสดงออกเหล่านั้นจำนวนมากล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการต่อต้านเป็นส่วนสำคัญ เช่น การที่นักข่าวใช้เทปกาวยปิดปากตัวเอง (กองบรรณาธิการ, 2557: 8) การจุด

เทียนต้านและชูป่ายต้านรัฐประหาร (ผู้จัดการออนไลน์, 2557ข) การเรียงกระดาษเปล่าเป็นข้อความ⁹ (ประชาไท, 2557ก, 2557ข) การยืมอ่านหนังสือประท้วง¹⁰ (ประชาไท, 2557จ) การสวมหน้ากากกระดาษต้านรัฐประหาร (ประชาไท, 2557ข) การสวมหน้ากากกายฟอว์กส์ด้านการนิรโทษกรรม คสช. (ประชาไท, 2557ค) การกินแมคโดนัลด์ (ผู้จัดการออนไลน์, 2557ก) และการกินแซนด์วิชต้านรัฐประหาร และการเปิดเพลงชาติฝรั่งเศส (เดลินิวส์, 2557ข)

การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์อีกอย่างที่ทรงพลัง คือ “สดุดีสามนิ้ว”¹¹ (3-finger salute) หรือการชูนิ้วชี้-กลาง-นาง ซึ่งเริ่มมีการใช้สัญลักษณ์นี้ครั้งแรกในกิจกรรมต่อต้านรัฐประหารที่จัดขึ้นบริเวณสกายวอล์ครoadไฟฟ้าวโคกหน้าห้างสรรพสินค้าเทอร์มินอล 21 ในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2557 (เดลินิวส์, 2557ค; ไทยรัฐออนไลน์, 2557) สดุดีสามนิ้วนี้มีที่มาจากภาพยนตร์ไตรภาคชื่อดังเรื่อง เกมล่าชีวิต (the Hunger Games)¹² เบื้องต้นของภาพยนตร์นั้น การชูสามนิ้วแทนความหมายว่า “ขอบคุณ-ชื่นชม-ลาก่อน” ต่อมาสดุดีสามนิ้วสื่อถึงการอาระขัดขึ้นต่อการกดขี่ข่มเหงจากผู้ปกครอง จึงน่าจะเป็นที่มาของการถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ต่อต้านการปกครองระบอบเผด็จการในไทย อย่างไรก็ตาม ควรระบุด้วยว่า ในช่วงต้น การแทนความหมายของสดุดีสามนิ้วในความเห็นของผู้ประท้วงยังไม่คงที่ แต่ต่อมาภายหลังมักถูกนำเสนอในความหมายของเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพ อันเป็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 การชูสามนิ้วจึงเป็นการใช้อวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายให้กลายมาเป็นวัตถุในการต่อต้านในชีวิตประจำวันที่สามารถนำมาใช้สร้างบริบทการต่อต้านในทุกที่และทุกเวลาตามที่ประชาชนต้องการจะใช้นั่นเอง

หากมองย้อนไปในการต่อรองต่อต้านผ่านวัตถุในช่วงระยะ 5 ปีหลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2557 ภายใต้การบริหารประเทศของคสช. และคณะรัฐมนตรีคณะที่ 61 หรือประยุทธ์ 1 ในระหว่าง 30

สิงหาคม พ.ศ. 2557-16 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2561) กิจกรรมการต่อรองต่อต้านในช่วง 2 ปีแรก มักดำเนินไปในลักษณะที่คล้ายกับในช่วงระยะ 100 วันแรก กล่าวคือ มีการจุดเทียน แจกสื่อประชาสัมพันธ์ (ใบปลิว สติกเกอร์ หนังสือพิมพ์ฉบับพิเศษ) ชูป้าย ชูสามนิ้วประท้วง สวมเสื้อยืดขาว หรือเสื้อที่มีข้อความหรือสัญลักษณ์แสดงการต่อต้าน ขณะเดียวกันก็มีกิจกรรมการต่อรองต่อต้านในลักษณะอื่นผ่านการใช้ร่างกาย เช่น การเดินไปรายงานตัวที่ศาลทหาร (ไทยรัฐ, 2558) การกด F5 ด้านซิงเกิ้ลเกตเวย์ (ไทยรัฐออนไลน์, 2558ข) การนั่งรถไฟไปอุทยานราชภักดิ์ (ไทยรัฐออนไลน์, 2558ก) รวมถึงกิจกรรมที่มีการใช้วัตถุเป็นส่วนหนึ่งของการต่อรองต่อต้าน เช่น ชักเสื่อทหาร (เดลินิวส์, 2557ก) ตัดเค้กวันเกิดพยาบาลอาสาที่ถูกยิงเสียชีวิตในวัดปทุมวนาราม (ประชาไท, 2557ข) เขียนจดหมายน้อยหรือโพสต์ต่อสรภาพเรียกร้องให้ปล่อยกลุ่มประชาธิปไตยใหม่ (โพสต์ทูเดย์, 2558; กรุงเทพธุรกิจ, 2558ข) นอนในกรงจำลอง (ประชาไท, 2558) บายศรีสู่ขวัญ (ผู้จัดการออนไลน์, 2558) ศพปลอมและดอกไม้จันทน์ (เดลินิวส์, 2558) และคว่ำขันเขียวต้านรัฐธรรมนูญ (มติชนออนไลน์, 2559)

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ วัตถุที่ถูก คสช. และรัฐบาลประยุทธ์มองว่าเป็น ‘ภัยต่อความมั่นคง’ นอกจากเกี่ยวข้องกับการต่อต้านรัฐประหารและเรียกร้องประชาธิปไตยแล้ว วัตถุที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม นปช. และพรรคเพื่อไทย โดยเฉพาะวัตถุสีแดงและวัตถุที่มีภาพของทักษิณ ชินวัตรและหรือสัญลักษณ์ ชินวัตร จะถูกจัดการอย่างเด็ดขาด เช่น การแจ้งข้อหาเป็นภัยต่อความมั่นคง มาตรา 116¹³ กับหญิงสีแดงที่โพสต์ภาพขันแดงและภาพพร้อมคำอวยพรที่สองพี่น้องอดีตนายกรัฐมนตรีมอบให้ผู้สนับสนุนในช่วงสงกรานต์ ปี พ.ศ. 2559 (ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2559) หรือที่ทหารและตำรวจบุกยึดปฏิทินที่มีภาพของทักษิณและสัญลักษณ์ ชินวัตร โดยอ้างว่า ‘เพื่อยับยั้งการเผยแพร่เอกสารที่เป็นภัยต่อความสงบเรียบร้อย’ (ไทยพีบีเอส, 2561) เช่นเดียวกับที่ประยุทธ์ จันทร์โอชา อ้างว่า เป็นการ

กระทำที่ผิดกฎหมาย เนื่องจากคนที่มีคดีติดตัวไม่ควรแจกปฏิทิน (ไทยรัฐออนไลน์, 2559ข)

นอกจากนี้หนึ่งในวัตถุประสงค์เพื่อการต่อต้านที่เรียกได้ว่าเป็น ‘วัตถุประสงค์ทางการเมือง’ ของการถกเถียงที่สำคัญคือ ข้าว ต้นปี พ.ศ. 2558 สมบัติ บุญงามอนงค์ หรือที่มักถูกเรียกว่า บก. ลายจุด ทำโครงการขายข้าวสารยี่ห้อ “ลายจุด” ในราคาเดียวกับบาราคะโอบามาข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร โดยให้เหตุผลว่าเพื่อช่วยเหลือชาวนาเนื่องจากรัฐบาลประยุทธ์ไม่มีโครงการจำนำข้าว (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2558) อย่างไรก็ตาม โครงการดังกล่าวถูก ‘เตือน’ โดยพลตรีสรรเสริญ แก้วกำเนิด รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นว่าเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองและให้หยุดเคลื่อนไหว (กรุงเทพธุรกิจ, 2558ก)

ข้าวยังเป็นประเด็นต่อเนื่องในปี พ.ศ. 2559 เมื่อยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ที่หลีกเลี่ยงการเป็นข้าวตั้งแต่สภานิติบัญญัติแห่งชาติลงมติถอดถอนออกจากตำแหน่งนายกฯ ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2558 (ไทยรัฐออนไลน์, 2560) ได้นำข้าวสารที่รับซื้อจากชาวนาในพื้นที่ภาคอีสานมาแบ่งถุงจัดจำหน่ายบริเวณหน้าห้างสรรพสินค้า ครั่งละ 1 ตันและขายหมดภายในหนึ่งชั่วโมงทั้งสองรอบ (ไทยรัฐออนไลน์, 2559ก; ข่าวสดออนไลน์, 2559) อย่างไรก็ตาม ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 ยิ่งลักษณ์ถูกศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองตัดสินให้มีความผิดฐาน ‘ปล่อยปละละเลยให้เกิดการทุจริต’ คดีโครงการรับจำนำข้าวเปลือก ซึ่งเป็นนโยบายหาเสียงสำคัญระหว่างกาเลือกตั้งและถูกนำมาปฏิบัติหลังจากเข้าบริหารประเทศ โดยสั่งจำคุก 5 ปี โดยไม่รอลงอาญา และถูกทำให้กลายเป็น ‘นักโทษหนีคดี’ มานับแต่นั้น (บีบีซีไทย, 2561, 2560)

ส่วนภาพรวมของสถานการณ์การแสดงออกของประชาชนในช่วงปี พ.ศ. 2560 นับว่ายังไม่ต่างจากปีก่อน ๆ การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลหรือแสดงออกอยู่บนความเสี่ยงในการถูกดำเนินคดี ถูกเรียกตัวไปปรับทัศนคติในค่ายทหาร

ไปจนถึงการถูกทหารตามไปเยี่ยมบ้าน การจัตมรงค์ประเด็นทางสังคมหรือกิจกรรมทางวิชาการถูกแทรกแซง (ไอลอว์, 2561ข) ส่วนในปี พ.ศ. 2561 นั้น เป็นปีที่เรียกได้ว่า การแข็งขันต่อ คสช. เริ่มมีความหวัง โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง (ไอลอว์, 2561ก) ซึ่งในการรณรงค์ของ ‘กลุ่มคนอยากเลือกตั้ง’ มีการใช้วัตถุเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เช่น การสวมหน้ากาก ‘ยูธนี่อกคิโอ’ (ไทยรัฐออนไลน์, 2561) การเผารัฐธรรมนูญลายพราง (กรณีวิชา, 2561) นอกจากนี้ยังเป็นปีที่มีการต่อต้านในรูปแบบการใช้ศิลปะ ดนตรีและการตูน ปรากฏตัวขึ้นและได้รับเสียงตอบรับอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในโลกออนไลน์เช่น ผลงานกราฟฟิตี้ของ Headache Stencil เพลงแร็ปที่วิพากษ์การเมืองอย่างตรงไปตรงมาโดยเฉพาะเพลงประเทศกูมีของ Rap Against Dictatorship¹⁴ ดนตรีฟังก์ของกลุ่ม “จะสี่ปีแล้วนะไอ้สัตว์” และเพลงการ์ตูนไข่แมว เพลงการ์ตูนล้อการเมืองที่โด่งดังจนภายหลังมีการนำตัวการ์ตูนหลักไปผลิตสินค้าเช่น เสื้อยืด เคสโทรศัพท์มือถือ พวงกุญแจ ฯลฯ

นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของพรรคอนาคตใหม่มีนัยยะสำคัญต่อการทำให้เกิดการผลิตสินค้าทางการเมืองจำนวนมากอีกช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย พรรคอนาคตใหม่เป็นพรรคการเมืองฝ่ายประชาธิปไตยที่ประกาศว่า ตนมีจุดยืนในการต่อต้านระบอบรัฐประหารและได้รับเสียงตอบรับจาก ‘คนรุ่นใหม่’ รวมทั้งผู้สนับสนุนแนวทางของพรรคอย่างดี (Arguelles et al., 2019) ตั้งแต่การก่อตั้งพรรคและมีสถานะเป็นพรรคการเมืองอย่างเป็นทางการในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2561 (บีบีซีไทย, 2563ข) ดังดูได้จากจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) ในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมาโดยได้ที่นั่งในสภา 81 ที่นั่งจากการเลือกตั้งในครั้งแรก

วัตถุทางการเมืองมีทั้งจากที่พรรคผลิตและจัดทำจำหน่ายเอง สื่อหรือสำนักพิมพ์อื่น ๆ รวมถึงผลิตภัณฑ์ที่สมาชิกพรรคและหรือแฟน (fans) ผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายหรือแจกจ่ายกันเอง อาทิ เสื้อยืด กระเป๋า แก้วน้ำ หนังสือ

ภาพถ่าย เป็นทั้งวัตถุเกี่ยวข้องกับพรรคโดยตรงและบุคลากรภายในพรรค อาทิ ธนาธร จึงรุ่งเรืองกิจ หัวหน้าพรรค ปิยบุตร แสงกนกกุล เลขาธิการพรรค พรรณิการ์ วานิช โฆษกพรรค วัตถุทางการเมืองและผลิตภัณฑ์เหล่านี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงจุดยืนประชาธิปไตย จึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลกใจที่ภายหลังผลิตภัณฑ์/ สินค้า/ วัตถุเหล่านี้จะถูกควบคุมจากรัฐบาลประยุทธ์ทั้งในแง่การจำหน่ายแจก การจัดแสดง (display) ในพื้นที่สาธารณะ หรือแม้กระทั่งการใช้หรือสวมใส่ ทั้งช่วงการรณรงค์หาเสียง ไปจนกระทั่งภายหลังจากที่พรรคถูกศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยให้ยุบพรรคอนาคตใหม่ ในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 แล้วก็ตาม (ปีปิซีไทย, 2563ข)

การปรากฏตัวของเพชบุรีเพจที่ชื่อว่า พิพิธภัณฑ์สามัญชน (The commoners museum - ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น Museum of Popular History) เป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ที่ควรระบุนัยสำคัญเช่นเดียวกัน เนื่องจากเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในวัตถุเพื่อการต่อต้าน พิพิธภัณฑ์ที่ก่อตั้งโดย อานนท์ ขวาลาวัญ ซึ่งได้รวบรวมจัดเก็บวัตถุที่ประชาชนใช้ในการรณรงค์ในกิจกรรมทางการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ออนไลน์ มีเป้าหมายเพื่อเก็บประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าที่น่าเสนอมุมมอง การเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ผลกระทบที่มีต่อนักกิจกรรมและประชาชนในการเคลื่อนไหวเรื่องนั้น ๆ รวมถึงเป็นหลักฐานขั้นต้นเพื่อการศึกษาวิจัยในอนาคต (เยี่ยมยุทธ, 2562) ตัวอย่างวัตถุที่จัดแสดง อาทิ เสื้อผ้า เหยี่ยวที่ระลึก ภาพถ่าย จดหมาย อุปกรณ์การร่วมมือ สื่อประชาสัมพันธ์โครงการ (สติ๊กเกอร์ ป้ายผ้า ใบปลิว)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ภายใต้การเข้ามายึดอำนาจของ คสช. และการบริหารประเทศของรัฐบาลประยุทธ์นั้น อารมณ์ของสังคมมีการแกว่งเป็นระยะ และ 5 ปีที่ผ่านมา ความกลัวที่ถูกสร้างขึ้นได้ค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยความคับข้องใจและความโกรธ โดยสัมพันธ์กันอย่างยิ่งกับผลของการเลือกตั้งโดยภายหลังการเลือกตั้งในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2562 รัฐบาลทหารและ

พันธมิตรพลเรือนได้กลับมาบริหารประเทศอีกครั้ง ภายใต้ภาพคณะรัฐมนตรีคณะที่ 62 หรือประยุทธ์ 2 ตั้งแต่วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 จนถึงปัจจุบัน (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2561) ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่หนีไปจากการคาดการณ์ เนื่องจากทุกขั้นตอนของกระบวนการเลือกตั้งตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงการประกาศผลและหลังจากนั้นล้วนถูกออกแบบมาให้เอื้อประโยชน์ต่อพวกเขามากที่สุด (Arguelles et al., 2019)

แม้ว่าจำเป็นต้องมีการยกเลิกคำสั่งหัวหน้า คสช. ฉบับที่ 3/2558 ข้อ 12 ที่สั่งห้ามชุมนุมทางการเมืองตั้งแต่ 5 คนขึ้นไปเพื่อให้พรรคการเมืองสามารถทำกิจกรรมหาเสียงเลือกตั้งได้ (ไอลอว์, 2562ข) แต่กลับพบว่า มีการใช้ พ.ร.บ. การชุมนุมสาธารณะ พ.ศ. 2558 หรือ พ.ร.บ. ชุมนุมมากขึ้นเพื่อปิดกั้นการชุมนุม ทำให้สถานการณ์การเคลื่อนไหวต่อต้านในปี พ.ศ. 2562 นั้น ถูกมองว่ายังเป็นไปด้วยความลำบากเช่นเดิม (ไอลอว์, 2562ก) อย่างไรก็ตาม ในช่วง 2 เดือนแรกของปี นอกจากกิจกรรมชูป้ายแล้ว ยังสามารถพบเห็นกิจกรรมทางการเมืองที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการต่อต้านได้ เช่น การนำลำโพงไปเปิดเพลงประเทศกูมีและทำกิจกรรมจำลองเหตุการณ์ 6 ตุลา พ.ศ. 2519 โดยมีเกาอี้พับเป็นสัญลักษณ์สำคัญบริเวณหน้ากองทัพบก (ข่าวสดออนไลน์, 2562ก) การนำพริกและกระเทียมไปแขวนที่รั้วของทำเนียบรัฐบาล (ข่าวสดออนไลน์, 2562ค) เป็นต้น รวมถึงการจัดกิจกรรมวิ่งไล่ลุงที่มีการมอบเหรียญปราบกบฏแก่ผู้ที่น่าหนักหัวที่ใช้ในช่วงการชุมนุม กปปส. มาแลกด้วย (ข่าวสดออนไลน์, 2562ข)

หมุดหมายในเรื่องการประท้วงที่สำคัญอันหนึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยให้ยุบพรรคอนาคตใหม่ ในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 เป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจเนื่องจากกิจกรรมทางการเมืองนั้นเป็นการเคลื่อนไหวจากภายในสถานศึกษา โดยเริ่มจากระดับมหาวิทยาลัย จากกิจกรรมแฟลชม็อบ (Flash Mob) จุดเทียนทวงคืนความยุติธรรมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2563 (ผู้จัดการ

ออนไลน์, 2563) จากนั้นการจัดกิจกรรมทางการเมืองในลักษณะแฟลชม็อบที่ใช้แฮชแท็ก (hashtag) ของโลกออนไลน์ (online sphere) เพื่อเคลื่อนโลกแห่งความเป็นจริง (offline sphere) นี้ก็ ‘จุดติด’ มีสถาบันการศึกษาหลายแห่งรวมตัวกันจัดกิจกรรมในลักษณะนี้เช่นเดียวกันอย่างต่อเนื่อง รวมถึงสถานศึกษาระดับโรงเรียน (ผู้จัดการออนไลน์, 2563; โพสท์ทูเดย์, 2563) โดยประเด็นของการออกมาแสดงจุดยืนได้ก้าวไปไกลกว่าเรื่องแสดงความไม่พอใจกับความอยุติธรรมที่เกิดกับพรรคการเมือง แต่ ‘ยกระดับ’ วิพากษ์วิจารณ์การบริหารประเทศของรัฐบาล โดยวัตถุประสงค์เป็นส่วนหนึ่งในการประท้วงเช่น ป้ายผ้า กระจาด ไอแพดสำหรับแสดงข้อความ โทรศัพท์มือถือใช้แทนการจุดเทียนแทนในตอนท้ายของการชุมนุม

การประท้วงแบบแฟลชม็อบดำเนินมาอย่างต่อเนื่องเกือบเดือน แต่มีเหตุให้หยุดชะงักในสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) เมื่อรัฐบาลอ้างเหตุ ‘ที่ต้องต่อสู้โรคร้ายแรง’ ประกาศใช้ พ.ร.ก. การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินตั้งแต่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2563 (กลุ่มประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักโฆษก, 2563) และได้ประกาศห้ามประชาชนออกนอกเคหสถานในยามวิกาล (เคอร์ฟิว) ทั่วประเทศตั้งแต่วันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2563 (มติชนออนไลน์, 2563ข) ควรระบุด้วยว่าท่ามกลางปัญหาขาดแคลนหน้ากากอนามัย เจลแอลกอฮอล์ล้างมือในช่วงโควิด-19 ‘แอลกอฮอล์ 75 % บรรจุในขวดใส’ ได้กลายเป็นวัตถุทางการเมืองเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พรรคเพื่อไทย ได้นำแอลกอฮอล์เจลสำหรับล้างมือแจกจ่ายประชาชน โดยล็อตแรกมีภาพทักษิณ ชินวัตร พร้อมข้อความ “เป็นห่วงพี่น้องชาวไทย จากใจ ทักษิณ ชินวัตร นายฯ คนที่ 23” อยู่ข้างขวด (วอยซ์ออนไลน์, 2563) ส่วนล็อตที่สองเป็นรูปคู่ ทักษิณ ชินวัตร และยิ่งลักษณ์ ชินวัตร พร้อมข้อความ “คนแดนไกลห่วงใยประชาชน” (ไทยรัฐออนไลน์, 2563ก)

ต่อมาแม้ว่าในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนจะมีการใช้มาตรการผ่อนปรนเป็นระยะ ๆ และยกเลิกเคอร์ฟิวมาเป็นลำดับ รัฐบาลยังก็ไม่ยกเลิกการใช้ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน (ไทยรัฐออนไลน์, 2563ข) รวมถึงการประท้วงแบบออฟไลน์ถูกควบคุมและจัดการด้วยการอ้างเหตุแห่งโรคระบาด แต่การประท้วงแบบออนไลน์ยังคงดำเนินไป ผ่าน #MobFromHome อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะบนแพลตฟอร์ม (platform) สื่อสังคมอย่างทวิตเตอร์ (Twitter) (ข่าวสดออนไลน์, 2563) อย่างไรก็ตาม แม้รัฐบาลจะยังคงยืนยันในคำสั่งห้ามชุมนุมหากเริ่มมีความเคลื่อนไหวอีกครั้งในเดือนกรกฎาคม โดยผลกระทบทางเศรษฐกิจจากสถานการณ์โควิด-19 และการบริหารของรัฐบาลเป็นอีกหนึ่งประเด็นหลักที่นำพาผู้คนเข้าร่วมสู่การเคลื่อนไหว ควรระบุด้วยว่า “ประชาธิปไตยกินได้” เช่น คุณก็สัญลักษณ์หมุดคณะราษฎร ที่ผลิตโดยกลุ่มประชาธิปไตยกินได้ ซึ่งมีเนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล¹⁵ และเพื่อนจัดทำออกขายในราคา 24.75 บาท (เดอะ แมทเทอร์, 2563) ก็เป็นหนึ่งในวัตถุทางการเมืองที่ปรากฏขึ้นในช่วงนี้เช่นกัน

จุดเริ่มต้นของการประท้วงอย่างต่อเนื่องเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 มีการชุมนุมที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยโดยเยาวชนปลดแอก (Free YOUTH)¹⁶ เป็นการชุมนุมที่มีผู้เข้าร่วมมากที่สุดนับแต่รัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา (บีบีซีไทย, 2563ก) และเป็นอีกครั้งที่มีการให้ความหมายสุดดีสามนิ้วแตกต่างกันไป โดยครั้งนี้การชู 3 นิ้ว หมายถึงข้อเรียกร้อง 3 ข้อของผู้ชุมนุมต่อรัฐบาล คือ ยุบสภา หยุดคุกคามประชาชน และร่างรัฐธรรมนูญใหม่ (เวิร์คพอยท์ ทูเดย์, 2563) พบว่า ผู้ชุมนุมส่วนใหญ่สวมใส่เสื้อยืดสีดำที่มีข้อความหรือสัญลักษณ์ทางการเมืองในการเข้าร่วมชุมนุม ใช้ป้ายกระดาษ ใช้ไอแพดในการแสดงข้อความ ภายหลังมีรายงานว่า ตั้งแต่วันที่ 18-31 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 มีการชุมนุมกระจายไปทั่วประเทศเพื่อสนับสนุนข้อเรียกร้องของนักเรียนนักศึกษา รวมทั้งสิ้น 75 กิจกรรม ใน 44 จังหวัด (ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2563)

ข้อสังเกตสำคัญคือ หากในช่วงก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ‘สี’ คือ สัญลักษณ์ทางการเมืองที่สำคัญที่เชื่อมโยงกับวัตถุแห่งการต่อรองต่อต้าน อาจกล่าวได้ว่า องค์ประกอบการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญของการชุมนุมตั้งแต่หลังวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2563 คือ วัฒนธรรมป๊อป (pop culture) อารมณ์ขันและความหลากหลายของประเด็นในการชุมนุม ซึ่งล้วนแสดงออกผ่านวัตถุแห่งการต่อรองต่อต้านในหลายรูปแบบ อาทิ ประการแรก วัฒนธรรมป๊อปที่มีลูกเล่น (gimmick) เช่น การแจกบทจากภาพยนตร์ชุดชื่อดัง “หอแต้วแตก แหกกระเจิง (2009)” ให้ผู้ร่วมชุมนุมร่วมกิจกรรมตอบท (มติชนออนไลน์, 2563ก) อย่าง “หนูดำตึกตา” โดยเฉพาะโดะเอล็อกสแปสัน ที่มีนัยยะแหลมคมอย่าง “เจี๊ยะ ที่เจี๊ยะหน้าหนู หนูไม่ว่าอะไร แต่ที่เจี๊ยะ หนูออกจากบ้าน-นี้บ้านมึงเธอ” การแจกเนื้อร้องประยุกต์ของเพลงวังกันนะ แสมทาร์ที่มีท่อนฮุคอย่าง “ของอ่อยที่สุดก็คือภาษาประชาชน” (วัชชีรานนท์, 2563) หรือการนัดชุมนุมในธีม (theme) แฮร์รี่ พอตเตอร์ (Harry Potter) ที่ผู้ร่วมชุมนุมสามารถแต่งชุด นำอุปกรณ์เช่น ไม้กายสิทธิ์มาร่วมชุมนุมได้ (ไพศาล, 2563) ประการที่สอง อารมณ์ขัน ความตลกที่ลดทอนอำนาจของเผด็จการ (จันจิรา, 2558) อาทิ การสร้างมีม (meme) บุคคลในรัฐบาล เช่น ประยุทธ์ จันทร์โอชาหรือประวิตร วงษ์สุวรรณ และประการสุดท้าย การเปิดกว้างในประเด็นที่หลากหลาย เช่น สมรสเท่าเทียม สิทธิการทำแท้งที่ปลอดภัย สนับสนุนให้การขายบริการทางเพศ (sex work) เป็นอาชีพถูกกฎหมาย โดยการเปิดกว้างนี้เองที่ทำให้อาจเป็นครั้งแรกที่ธงสีรุ้งผืนใหญ่ สัญลักษณ์ของความหลากหลายทางเพศถูกนำเสนอในการชุมนุมทางการเมืองบนถนนราชดำเนินเป็นครั้งแรก กล่าวโดยสรุปคือ รูปแบบของการประท้วงในช่วงที่สามนั้นไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่มีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับประเด็นการประท้วง ความสร้างสรรค์ของผู้ชุมนุมและเงื่อนไขอื่น ๆ ขณะเดียวกันรูปแบบการประท้วงมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและการสร้างสรรค์บนฐานของทุนทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่

บทสรุป

จากการศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุในการเคลื่อนไหวทางสังคม พบว่าของเล่นพลาสติกมือตบและดินตบ นกหวีด ข้าวของไปสู่เสื้อยืด ป้ายไฟคุกกี้ ที่บรรจุความหมายเชิงนัย ซึ่งเป็นวัตถุที่ใช้ในการประท้วงและต่อต้านทางการเมืองในสังคมไทย แสดงให้เห็นถึงวัตถุที่ใช้ในการประท้วงและต่อต้านในประวัติศาสตร์การเมืองไทยเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา ที่นอกจากจะเกิดจากการใช้ความคิดสร้างสรรค์อันสอดคล้องกับสถานการณ์การเคลื่อนไหวแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองได้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันจากการเคลื่อนไหวทั่วโลก วัตถุที่เรียบง่ายที่ผู้คนจับถือในมือหรือแม้แต่มือของพวกเขาเองได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความคิดเห็นที่คัดค้านซึ่งมีศักยภาพสูงในการสื่อความที่จะบอกกับผู้ที่มีอำนาจว่า การต่อต้านนั้นสามารถทำได้ในหลายรูปแบบ และไม่ได้จำแนกตามเงื่อนไขที่รัฐพยายามจำกัดและกำจัด ขณะเดียวกันก็ตอกย้ำว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยการขับเคลื่อนผ่านวัตถุแห่งการต่อต้านที่มีรูปแบบหลากหลายผ่านการสร้างความหมายและกรอบบริบททางการเมืองได้อย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อต้านชัดเจนซึ่งแสดงออกผ่านฐานของวัฒนธรรมทัศนาศิลปะ (visual culture) ทั้งในพื้นที่โลกดิจิทัล และพื้นที่ทางวัตถุ

วัตถุจึงเป็นประโยชน์ในการสร้างความทรงจำและแสดงออกถึงอารมณ์ในขณะนั้นของคนในชาติได้ การให้ความสนใจกับวัตถุที่ใช้ในการประท้วงหรือต่อต้าน จึงเป็นการบันทึกเจตนารมณ์ด้านประชาธิปไตยและกระบวนการทางการเมือง รวมถึงบันทึกว่าผู้คนแสดงออกซึ่งความเห็นของพวกเขาผ่านการเดินขบวน ขณะเดียวกัน การเรียกร้อง การประท้วง และการต่อต้านชัดเจนนั้น มีความหลากหลายและลื่นไหล สามารถนำมาซึ่งประสิทธิภาพในการเคลื่อนไหว รวมถึงผสมผสานรวมเข้ากับชีวิตประจำวันทางสังคมได้ โดยมีปัจจัยหลายประการ อาทิ การสั่งห้ามชุมนุมทางการเมืองเกินห้าคน ที่ทำให้การประท้วงบนท้องถนนเปลี่ยนรูปเป็นการต่อต้านในชีวิตประจำวัน และ

ทำให้เกิดการแปลงรูปวัตถุเพื่อการประท้วงที่อยู่ในสนามการประท้วงสู่วัตถุเพื่อการต่อต้านที่มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน ข้อสรุปของบทความนี้คือ การแบ่งแยกทางการเมืองนั้นฝังรากลึกและกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนไปแล้ว การต่อรองต่อต้านสามารถกระทำผ่านการบริโภคและอุปโภคและวัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) ที่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการประท้วง (protest culture) ในสังคม ดังนั้น วัตถุที่ถูกสร้าง ‘จากข้างล่าง’ และอำนาจที่อยู่ในการรวมหมู่ ความสร้างสรรค์และความกล้าหาญเหล่านั้นจึงควรถูกให้ความสำคัญมากขึ้น ในการพัฒนากรอบการอธิบายและเพิ่มความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้รอบด้านมากขึ้น แค่เพียงเราชำเลื่องเห็นวัตถุดังกล่าวก็สะท้อนให้รู้ว่ามีอุดมการณ์ทางการเมืองโอบล้อมวัตถุเหล่านั้นเอาไว้ในชีวิตประจำวันของเรานั้นเอง

เชิงอรรถ

- ¹ บทความนี้ปรับปรุงจากการนำเสนอเรื่อง “ต่อรองต่อต้านผ่านวัตถุ: จากวัตถุเพื่อการประท้วงสู่วัตถุเพื่อการต่อต้านหลังรัฐประหาร 2557” ในการประชุมวิชาการประจำปี ด้านมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ครั้งที่ 2 ในวันที่ 20-21 พฤศจิกายน 2563 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ภายใต้หัวข้อ “คลี่-คลาย-ถุ่-เย-เคลื่อน” (Dynamism, Deconstruction, De-territorialization, Destabilization)
- ² เกิดขึ้นในช่วง 12-13 พฤษภาคม ค.ศ. 1588 ชาวแคทอลิกปารีสสร้างเครื่องกีดขวางโดยการบรรจุหินและโคลนลงในถังไม้ในช่วงการปฏิวัติขัตรีอองรีที่ 3
- ³ นิทรรศการชื่อ “Disobedient Objects” จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์วิกตอเรียแอนด์อัลเบิร์ต (Victoria and Albert Museum-V&A) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างวันที่ 26 กรกฎาคม 2014-1 กุมภาพันธ์ 2015 ตัวอย่างวัตถุที่ถูกนำมาจัดแสดง เช่น หน้ากากกันแก๊สที่ทำจากขวดน้ำพลาสติก graffiti-writing robots ธนบัตร แบนเนอร์ จานเซรามิกส์

- ⁴ โดยทำการชุมนุมปิดสนามบินในระหว่างวันที่ 24 พฤศจิกายน-3 ธันวาคม พ.ศ. 2551 และประกาศยุติการชุมนุมในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2551 ภายหลังจากที่ ศาลรัฐธรรมนูญได้อ่านคำวินิจฉัยให้ยุบพรรคพลังประชาชน และตัดสิทธิทางการเมือง หัวหน้าพรรค และกรรมการบริหารพรรค 5 ปี ทำให้นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ในฐานะ รักษาการหัวหน้าพรรคพลังประชาชนต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยปริยาย ในวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2551
- ⁵ ในระหว่างวันที่ 8-13 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ประชาชนได้ใส่เสื้อสีเหลืองเพื่อร่วม เฉลิมพระเกียรติในช่วงพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 60 ปี ของพระบาท สมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรที่จัดขึ้น เนื่องจากรวันพระราชสมภพของในหลวงรัชกาลที่ 9 คือวันจันทร์ สีเหลืองจึงกลายเป็นสีสัญลักษณ์
- ⁶ ยุกติ มุกดาวิจิตรและอุเชนทร์ เชียงเสน (2555) เสนอว่า ขบวนการเคลื่อนไหวของ คนเสื้อแดงนั้นมีที่มาจากกลุ่มผู้สนับสนุนทักษิณ และรัฐบาลไทยรักไทยตั้งแต่ก่อน รัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549
- ⁷ การเกิดรัฐประหารยึดอำนาจในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 โดยคณะปฏิรูปการ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.)
- ⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ (2560) แบ่งการเคลื่อนไหวของ กปปส. เป็นสามช่วง คือ ช่วงแรก เป็นการต่อต้านกฎหมายนิรโทษกรรม ช่วงที่สอง เป็นการขัดขวางการเลือกตั้ง และ ช่วงที่สาม เป็นช่วงขับไล่รัฐบาลยิ่งลักษณ์
- ⁹ โดยในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 2015 มีการเรียงกระดาษเป็นข้อความว่า 4> 200 หมายถึง หลังจากรัฐประหารเพียง 4 วัน มีผู้ถูกจับกุมกว่า 200 คน ส่วนในวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 2014 ประชาชนยื่นเรียงแถวถือกระดาษที่พิมพ์ข้อความต่อกันว่า “รัฐประหารกลัวกระดาษ A4 ตอนนี้ กระดาษ A4 หน้ากระดาษเรียงหนึ่ง มาหา แล้วจ้า”
- ¹⁰ หนังสือที่ถูกนำมาอ่าน ได้แก่ 1984 ของจอร์จ ออร์เวล, 1968 เชิงอรรถการปฏิวัติ ของ ธเนศ วงศ์ยานนาวา และ Why civil resistance works ของ Erica Chenoweth และ Maria Stephan โดยผู้จัดกิจกรรมระบุว่า ได้แรงบันดาลใจจากการยืมอ่าน หนังสือประท้วงรัฐบาลในตุรกี
- ¹¹ และถูกนำมาใช้เป็นหลักอย่างแพร่หลายอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2563

- ¹²ที่ดัดแปลงมาจากนิยายแนววิทยาศาสตร์ขายดีของ ซูซาน คอลลินส์ (Suzanne Collins) ว่าด้วยเรื่องราวของแคตนิส เอฟเวอร์ดีน (Katniss Everdeen) เด็กสาววัย 16 ปี ในสังคมดิสโทเปีย (dystopia) อย่างประเทศพาเนม ภายใต้การปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จของประธานาธิบดีโนว ผู้ปกครองประเทศมายาวนานถึง 25 ปี โดยมีแคปปิตอลเป็นเมืองหลวง
- ¹³ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 116 หรือข้อหา “ยุยงปลุกปั่น” เป็นความผิดฐานกระทำให้ปรากฏแก่ประชาชนด้วยวิธีใด ๆ อันมิใช่เป็นการกระทำภายในความมุ่งหมายแห่งรัฐธรรมนูญ หรือมิใช่เพื่อแสดงความคิดเห็นโดยสุจริต เพื่อให้เกิดความปั่นป่วนหรือกระด้างกระเดื่องในหมู่ประชาชน ถึงขนาดที่จะก่อความไม่สงบขึ้นในราชอาณาจักร ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 116 ซึ่งระบุโทษจำคุกไว้ไม่เกิน 7 ปี (ไอลอว์ 2015, ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, 2559)
- ¹⁴เพลงของพวกเขาได้รับความสนใจจากทั่วโลกและต่อมาได้รับรางวัล Václav Havel Prize for Creative Dissent ในงาน Oslo Freedom Forum ที่กรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์ จาก Human Rights Foundation (มูลนิธิสิทธิมนุษยชน) ซึ่งมอบให้กับผู้กล้าหาญ มีความคิดสร้างสรรค์ในการคัดค้านความไม่ยุติธรรม (ประชาไท, 2019)
- ¹⁵นิตยสารฟาลงกรณมหาวิทยาลัย นักเคลื่อนไหวและนักกิจกรรมการเมืองรุ่นใหม่ ที่เคยได้รับเลือกให้เป็นหนึ่งใน 50 Asians to Watch สาขาบุคคลสาธารณะ ผู้เคลื่อนไหวสังคมจากสำนักข่าวสเตรทไทมส์ เมื่อปี 2561 และเคยได้รับเชิญให้กล่าวปาฐกถางาน Oslo Freedom Forum โดยมูลนิธิ Human Rights Foundation เวทีระดับโลกที่พูดถึงประเด็นสิทธิมนุษยชนในปีเดียวกัน
- ¹⁶ควรระบุด้วยว่า นอกจากการชุมนุมออนไลน์ที่ถือว่าการชุมนุมที่มีผู้เข้าร่วมมากที่สุดนับแต่รัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมาแล้ว การชุมนุมออนไลน์ก็คึกคักไม่แพ้กัน โดย #เยาวชนปลดแอก ขึ้นสู่อันดับ 1 เทรนด์ทวีตเตอร์ไทย โดยมีผู้ทวีตถึง 3 ล้านครั้งภายใน 24 ชั่วโมง ขณะที่ #ให้มันจบที่รุ่นเรา ตามมาเป็นอันดับ 2 (บีบีซีไทย, 2020ข)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. 2560. พัฒนาการและพลวัตของขบวนการต่อต้านทักษิณ: จากขบวนการเสรีนิยมอันหลากหลายสู่ขบวนการอนุรักษ์นิยมเข้มข้น รายงานวิจัยเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม.
- กรณีวิภา. 2561. กลุ่มคนอยากเลือกตั้งแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เย้ย คสช. “เผด็จรัฐธรมนูญลายพราง”. สืบค้นจาก<https://news.mthai.com/politics-news/646748.html>.
- กองบรรณาธิการ. 2557. เกียรติภูมิสื่อมวลชนอันผืนไฟ?. สืบค้นจาก <http://www.presscouncil.or.th/wp-content/uploads/2014/12/rajdam-28-2557.pdf>.
- กรุงเทพธุรกิจ. 2558ก. เตือน'บก. ลายจุด' ขायข้าวเชิงสัญลักษณ์อย่าล้ำเส้น. สืบค้นจาก<https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/643294>.
- กรุงเทพธุรกิจ. 2558ข. คนแห่ทยอยร่วมกิจกรรมให้กำลังใจนศ.ที่ถูกจับ. สืบค้นจาก<https://www.bangkokbiznews.com/news/654837>.
- กลุ่มประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักโฆษก. (2563). ขว่ท้นสถานการณ์โควิด-19. สืบค้นจาก<https://www.thaigov.go.th/news/contents/details/27854>.
- กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2558. โข้วขายข้าวถุง ยีห้อ “ลายจุด” รับซื้อขาวนา เกวียนหมื่น 5. สืบค้นจาก <http://ftawatch.org/node/46039>.

- ข่าวสดออนไลน์. 2559. “ยิ่งลักษณ์” ขายข้าวชม.เดียวเกลี้ยง 10 ตัน-ไม่หวั่น
ดราม่าสร้างภาพขอเวลาเป็นเครื่องพิสูจน์. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_85647.
- ข่าวสดออนไลน์. 2562ก. แชร่ว่อนนาที่ชีวิต คู่หู 'เอกชัย' วิ่งหาชีวิตหนีตำรวจ
หลังถูกจับหน้ากองทัพบก. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_2231297.
- ข่าวสดออนไลน์. 2562ข. วิ่งไล่ลุง ขวน กปปส. กลับใจ เอนกหวีด แลกเหรียญ
ปราบกบฏ แสบเชิญ ตู๋-ป้อม ร่วมวิ่ง. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/politics/news_3197454.
- ข่าวสดออนไลน์. 2562ค. สั่งปรับ 2,000 สอง น.ศ. แว่นพริก-กระเทียม
ไล่ประยุทธ์ หลังถูกทำ “มึงมาไล่ดูสิ”. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_2821301.
- ข่าวสดออนไลน์. 2563. #MobFromHome แชร้อความแสบ! ต้า่นรัฐบาล
จี๋เยียวาโควิดเท่าเทียม. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/politics/news_4016569.
- คำณูณ สิทธิสมาน. 2549. ปรากฏการณ์สนธิ จากเสื้อสีเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า.
กรุงเทพฯ: บ้านพระอาทิตย์.
- จักรกฤษ กุฑมาส. 2560. การก่อตัวและพัฒนาการของกลุ่มคนเสื้อแดง
จังหวัดขอนแก่น. (รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
สืบค้นจาก http://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2017/TU_2017_5403030033_8582_9244.pdf.
- จันจิรา สมบัติพูนศิริ. 2558. หัวร่อต่ออำนาจ อารมณ์ขันและการประท้วง
ด้วยสันติวิธี. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชนกนันท์ เสรีธรรมาชน และรุจน์ โกมลบุตร. 2561. การปรับทัศนคติ:
เครื่องมือจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกของคณะรักษาความสงบ
แห่งชาติ. วารสารนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสื่อสาร, 5(1), 62.

- เดลินิวส์. 2557ก. แม่น้องเกิดทำกิจกรรมรำลึกถึงลูกสาว. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/crime/286531>.
- เดลินิวส์. 2557ข. นศ.-ปชช. รวมตัวกินแซนวิชต้านรัฐประหารหน้ามธ. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/crime/243469>.
- เดลินิวส์. 2557ค. ม็อบด้านซุสสัญลักษณ์ 3 นิ้วเลียนแบบหนังดัง “The Hunger Games”. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/crime/241759>.
- เดลินิวส์. 2558. นศ. วางศพปลอมหน้าสภาฯ ต้าน 21อรหันต์-สปท. สืบค้นจาก <https://www.dailynews.co.th/politics/352659>.
- เดอะ แมทเทอร์. 2563. ประชาธิปไตยที่กินได้มีอยู่จริง คู่กับทีมงานผู้จัดทำ ‘คุกกี้ประชาธิปไตย’ และ ‘คุกกี้ห่มดกคณะราษฎร’. สืบค้นจาก <https://thematter.co/brief/brief-1589353200/111430>.
- ไทยพีบีเอส. 2561. บุกรยึดปฏิทินรูป “ทักษิณ-ยิ่งลักษณ์” ตร.เร่งตรวจสอบที่มา. สืบค้นจาก <https://news.thaipbs.or.th/content/275529>.
- ไทยรัฐ. 2558, 15 มีนาคม. อัมพันต์ศักดิ์ขึ้นรถ ห้ามป่วน งต ‘พลเมืองรุกเดิน’. ไทยรัฐ, น. 1, 8, 9, 14.
- ไทยรัฐออนไลน์. 2556. แกนนำ พธม. รุน 1-2 ออกแถลงการณ์ยุติบทบาท. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/365416>.
- ไทยรัฐออนไลน์. 2557. ซู 3 นิ้วสู้. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/426687>.
- ไทยรัฐออนไลน์. 2558ก. จำวินัยรถไฟไปอุทยานราชภักดิ์. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/gallery/12144>.
- ไทยรัฐออนไลน์. 2558ข. ปฏิบัติการ DDoS ถล่มเว็บกระทรวงไอซีที ด้านซิงเกิลเกตเวย์. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/news/tech/529056>.

ไทยรัฐออนไลน์. 2559ก. *แน่นชนิด! ห้างสำโรง ปชช.แห่ซื้อข้าว ‘ปู’ ช่วย*
ชาวนา 1 ชม. หมดเกลี้ยง. สืบค้นจาก [https://www.thairath.co.th/
content/780551](https://www.thairath.co.th/content/780551).

ไทยรัฐออนไลน์. 2559ข. *‘บิกตู’ งามลือๆ เหมาะสมไหม แจกปฏิทิน ‘ทักษิณ-*
ยิ่งลักษณ์’. สืบค้นจาก [https://www.thairath.co.th/content/
558401](https://www.thairath.co.th/content/558401).

ไทยรัฐออนไลน์. 2560. *ย้อนเส้นทางการเมือง ‘ยิ่งลักษณ์’ จากนายกฯ สู่วัน*
ญกอกหมายจับ. สืบค้นจาก [https://www.thairath.co.th/news/
politic/1041260](https://www.thairath.co.th/news/politic/1041260).

ไทยรัฐออนไลน์. 2561. *กลุ่ม DRG จี้ให้ รบ.เลือกตั้งตามโรดแมป แวะบิกตู*
เป็นพี่น้องคีโอ. สืบค้นจาก [https://www.thairath.co.th/news/
politic/1212850](https://www.thairath.co.th/news/politic/1212850).

ไทยรัฐออนไลน์. 2563ก. *“ทักษิณ-ยิ่งลักษณ์” ส่งสเปร์ยแอลกอฮอล์ แจก*
ประชาชน แฟนคลับทั่วประเทศ. สืบค้นจาก [https://www.thairath.
co.th/news/politic/1830941](https://www.thairath.co.th/news/politic/1830941).

ไทยรัฐออนไลน์. 2563ข. *มติ คบค.ชุดใหญ่ ต่ออายุ พ.ร.ก. ฉุกเฉิน ไปอีก 1*
เดือน ถึง 30 ก.ย. 63. สืบค้นจาก [https://www.thairath.co.th/
news/politic/1915000](https://www.thairath.co.th/news/politic/1915000).

ธนบรรณ อุทองมาก. 2560. *รัฐราชการไทยภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557.*
(รัฐศาสตรมหาบัณฑิต), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นจาก [http://
cuir.car.chula.ac.th/dspace/bitstream/123456789/59563/1/
5780614524.pdf](http://cuir.car.chula.ac.th/dspace/bitstream/123456789/59563/1/5780614524.pdf).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2553. *การเมืองของเสื้อแดง. ประชาไท*. สืบค้นจาก [https://
prachatai.com/journal/2010/05/29237](https://prachatai.com/journal/2010/05/29237).

บีบีซีไทย. 2560. *สั่งจำคุก 5 ปี ยิ่งลักษณ์ ไม่รอลงอาญา คดีจำนำข้าว*.
สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-41409927>.

- ปีพีสไทย. 2561. 51 ปียี่ลักษณ์ กับสถานะ “นารีพเนจร”. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-44546740>.
- ปีพีสไทย. 2563ก. เยาวชนปลดแอก: กลุ่ม FreeYOUTH ลั่น “มันจะไม่จบแค่นี้” แคนนำพร้อมถูกดำเนินคดีหากมีหมายเรียก. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-53459200>.
- ปีพีสไทย. 2563ข. อนาคตใหม่ : มติศาลรัฐธรรมนูญสั่งยุบพรรคอนาคตใหม่ ตัดสิทธิ กก.บห. 10 ปี. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-51582581>.
- ประชาไท. 2550. “บก.ลายจุด” นัดเที่ยงเสาร์นี้! ชูแคมเปญ “แดงไม่รับ” สามจังหวัดทั่วประเทศ!. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2007/08/13716>.
- ประชาไท. 2558. ‘LLTD’ จัดนอนกรงวอนปล่อย 14 ประชาธิปไตยใหม่ เจอ ‘เทคนิค’ เชิญไปจ่ายค่าปรับ. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2015/07/60107>.
- ประชาไท. 2557ก. เรียงกระดาด A4 แถวยาวมอบ คสช. ที่พาราگون-รวมตัวที่ลานโพชเลือกตั้ง. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/06/53708>.
- ประชาไท. 2557ข. กลุ่มพอกันที่แอคชั่น ปิดปาก-ชูกระดาดเปล่า ส่งสาร ‘ปล่อยเพื่อนเรา’ ชี้นำ. 4 วัน คนถูกจับกว่า 200. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/05/53522>.
- ประชาไท. 2557ค. ‘กายฟอว์กส์’ โผล่แฟลชม็อบต้านนิรโทษ คสช. ที่ BTS ชองนนทรี. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/07/54839>.
- ประชาไท. 2557ง. บลูสกาย’ เอาจริงสังการดีดี ‘นกหวีดปลอม’. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/01/51188>.
- ประชาไท. 2557จ. ประท้วงรัฐประหารด้วยการยืนอ่านหนังสือ. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/05/53587>.

ประชาไท. 2557ฉ. ภาพบรรยากาศ ‘ตัดเค้กวັນเกิดกมนเกิด’ ที่อนุสาวรีย์
ประชาธิปไตย. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/12/56942>.

ประชาไท. 2557ข. หญิงสูงวัยลุยเดี่ยวสวมหน้ากาก “People” ถูกจับกุม
หน้าแยกราชประสงค์. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2014/06/53701>.

ปรีดี หงษ์ตัน. 2557. เชื้อดเก๊ให้ลิงดู: รัฐไทยกับการทำลายศัตรูด้วยนาฏกรรม.
วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 1(2), 53-99.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2555. พัฒนาการจิตสำนึกและปฏิบัติการทางการเมือง
ของขบวนการคนเสื้อแดงในเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ.

ผู้จัดการออนไลน์. 2551. แกะรอย “มือตบ” จากขอบสนามสู่ปรากฏการณ์
กู่ชาติ. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/live/detail/9510000112073>.

ผู้จัดการออนไลน์. 2557ก. คุ่มตัวเสื้อแดงเพิ่มอีก 3 ผืนค่าเตือนใช้ร้าน
“แมคโดนัลด์” ต้านรัฐประหารซ้ำ. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/local/detail/9570000058329>.

ผู้จัดการออนไลน์. 2557ข. กลุ่มจุดเทียนต้านรัฐประหารรุมด่าทหาร แต่
บางส่วนกลับยินดี-พาลูกหลานถ่ายรูปด้วย. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/local/detail/9570000057253>.

ผู้จัดการออนไลน์. 2558. อาจารย์ มธ. ทำพิธีรับขวัญ 14 นักศึกษา. สืบค้น
จาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9580000078288>.

ผู้จัดการออนไลน์. 2563. แฟลชม็อบ“อนาคตใหม่” จุดเทียนทวงคืนความ
ยุติธรรม. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/online/section/detail/9630000018061>.

- ไพศาล ฮาแว. 2563. *มีอบแฮร์รี่ พอตเตอร์ เสกคาถาฯ ปกป้องประชาธิปไตย*. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/harry-potter-themed-protest-at-democracy-monument/>
- โพสต์ทูเดย์. 2558. *เครือข่ายนศ.จัดกิจกรรมให้กำลังใจ14นศ.ประชาธิปไตยใหม่*. สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/politic/news/373173>.
- โพสต์ทูเดย์. 2563. *น.ศ. ออกมาแล้วจัดแฟลชม็อบตึก'มหิดล'ปรับทวงคืนอนาคต*. สืบค้นจาก<https://www.posttoday.com/politic/news/615883>.
- โพสิชั่นนิ่ง. 2557. *เศรษฐกิจข้างมีอบเฟื่องฟู อู้ฟู่กันถ้วนหน้า*. สืบค้นจาก <https://positioningmag.com/57511>.
- ฟ้ารุ่ง ศรีขาว. 2552. รายงาน: “ความหมายหลากหลาย” ในเวทีการเมืองไทย. สืบค้นจาก<https://prachatai.com/journal/2009/01/19718>.
- มติชนออนไลน์. 2559. ‘จำนวิ’ โพล์ สงกรานต์ธรรมศาสตร์ คว่ำขันเขียว-ร่ำ รธน. มีชัย. *มติชนออนไลน์*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/news_105049.
- มติชนออนไลน์. 2563ก. ‘เสรีเทพลัส’ แกล้งสู้เพื่ออนาคต จี้แก้ ปพพ.1448 ดันสมรสเท่าเทียม. *มติชนออนไลน์*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/news_2280941.
- มติชนออนไลน์. 2563ข. นายกฯ สั่งชะลอเข้าประเทศ เตรียมประกาศเคอร์ฟิว 4 ทุ่มถึงตี 4 เริ่ม 3 เมษายนนี้. *มติชนออนไลน์*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/news_2115621.
- เยี่ยมยุทธ สุทธิฉายา. 2562. *คุยไปคุยไป ‘พิพิธภัณฑสถานฯ’ บันทึกลึกฐานภาคประชาชนก่อนจะถูกลี้ม*. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2019/10/84952>.

ยุคติ มุกดาวิจิตร และอุเชนทร์ เชียงเสน. (2555). กำเนิดและพลวัต ‘เสื้อแดง’.

ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), *ความจริงเพื่อความยุติธรรม: เหตุการณ์และผลกระทบจากการสลายการชุมนุมเมษา-พฤษภา 53*.

กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

วอยซ์ ออนไลน์. 2563. ‘ทักษิณ’ ห่วงคนอีสานแจกเจลแอลกอฮอล์-‘สมคิด’ แนะนำกฯ เคาะยอดโอนงบฯ เอง. สืบค้นจาก <http://www.voicetv.co.th/read/fzCBt0-dm>.

วัชชีรานนท์ ทองเทพ. 2563. วังกันนะแฮมทาโร่: เมื่อการตูน-เพลงกลายเป็นตัวเชื่อมโยงเยาวชนกับการเมือง. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-53555953>.

วิศิษฐ์ ขวนพิพัฒน์พงศ์ และศักรินทร์ เข้มทอง. 2557. เมื่อ“สีธงชาติ” คือ สัญลักษณ์ ไล่รัฐบาล: หนึ่งเดียวในโลกที่การประท้วงมีมูลค่า. สืบค้นจาก <https://www.prthailand.com/images/articles/140122-news.pdf>.

เวิร์คพอยท์ทูเดย์. 2563. สรุปรูป ‘เยาวชนปลดแอก’ เรียกร้องรัฐบาลยุบสภาหยุดคุกคามประชาชน ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ รอฟังคำตอบใน 2 สัปดาห์. สืบค้นจาก <https://workpointtoday.com/free-youth/>.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. 2563. 2 อาทิตย์หลังเยาวชนเริ่มปลดแอก: เสนอหยุดคุกคาม กลับถูกคุกคามกว้างขวาง. สืบค้นจาก <https://www.tlhr2014.com/?p=20110>.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. 2562. 5 ปี คสช. พอได้หรือยัง?: ข้อเสนอว่าด้วยการจัดการผลพวงรัฐประหาร. สืบค้นจาก <https://www.tlhr2014.com/?p=12492>.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน. 2559. แจ้งข้อหา 116 หญิงถ่ายภาพคู่ชนน้ำสีแดง ก่อนศาลทหารให้ประกันตัว 1 แสนบาท. สืบค้นจาก https://tlhr2014.wordpress.com/2016/03/29/redbowl_sedition/.

- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. 2551. *พระบารมีปกเกล้า: พระสุรเสียงราชินีบนเวที พันธมิตร*. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2008/08/17688>.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 2561. ข้อมูลเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรี คณะที่ 62. สืบค้นจาก https://www2.soc.go.th/?page_id=182.
- หทัยกาญจน์ ตรีสุวรรณ. 2560. “มีอบนกหวีด” กับ 4 เรื่องหลังฉาก กปปส. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-41804763>.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุคติ มุกตาวิจิตร, และ นิติ ภาวทรัพย์. 2556. *ทบทวน ภูมิทัศน์ทางการเมืองไทย*. เชียงใหม่: สถาบันนโยบายสาธารณะ.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, และ อนุสรณ์ อุณโณ. 2560. *การเมืองคนดี: ความคิด ปฏิบัติการและอัตลักษณ์ทางการเมืองของผู้สนับสนุนขบวนการ เปลี่ยนแปลงประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุกฤษฏ์ ปัทมานนท์. 2557. เครือข่ายทักษิณ: โครงสร้าง บทบาทและพลวัต. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *สู่สังคมไทยเสมอหน้า* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (น. 192-230). กรุงเทพฯ: มติชน
- ไอลอว์. 2561ก. 2561 ปีที่การแข็งขันต่อ คสช. เริ่มมีความหวัง. สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/node/627>
- ไอลอว์. 2561ข. สรุปสถานการณ์ปี 2560: ปีที่ 4 ของคสช.เราอยากพา สังคมไทยไปทางไหน?. สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/FOEreport2017>.
- ไอลอว์. 2562ก. *Thailand Post Election Report: ชาวบ้าน-นศ.-อนาคตใหม่* หึดขึ้นคอ ถูกปิดกั้น-กิจกรรมลดความเหลื่อมล้ำ. สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/node/766>.
- ไอลอว์. 2562ข. *Thailand Post Election Report: พ.ร.บ.ชุมนุม เครื่องมือ ปิดกั้นการชุมนุมหลังยกเลิกคำสั่งหัวหน้าคสช.* สืบค้นจาก <https://freedom.ilaw.or.th/node/763>.

- Arguelles, C., Aththage, J. D., Galang, K. J., Salam, B., & Vier, A. 2019. การเลือกตั้งทั่วไปของประเทศไทย พ.ศ. 2562 โอกาสที่หลุดลอยไปสำหรับการกลับสู่ประชาธิปไตย. (เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว และพงษ์เลิศ พงษ์วนานต์, ผู้แปล). สืบค้นจาก <https://anfrel.org/wp-content/uploads/2019/06/Final-Mission-Report-Thai-1.pdf>.
- Ismail, B. 2015. ประเทศไทย: ผลกระทบของรัฐประหารปี 2557 ต่อสื่อมวลชน. *Reporters without borders for freedom of information*. สืบค้นจาก https://rsf.org/sites/default/files/rapport_thailande_th-2.pdf.

ภาษาอังกฤษ

- Ahmed, S. 2004. *The Cultural Politics of Emotion*. New York, NY: Routledge.
- Baaz, M., Lilja, M., & Vinthagen, S. 2017. Resistance Studies as an Academic Pursuit. *Journal of Resistance Studies*, 1(3), 10-28.
- Barnes, S., Kaase, M., & Allerbeck, K. 1979. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA: Sage
- Cohen, E. 2012. Contesting Discourses of Blood in the 'Red Shirts' Protests in Bangkok. *Journal of Southeast Asian Studies*, 43(2), 216-233. doi: doi:10.1017/S0022463412000033.
- Della Porta, D. & Diani, M. 2006 *Social Movements: An Introduction*. United Kingdom: Blackwell.
- Diani, Mario. 2016. Protest, Political. *The International Encyclopedia of Political Communication*, 3, 1272-1280.
- Duncombe, S. 2002. *Cultural Resistance Reader*. Brooklyn, NY: Verso.

- Flood, C., & Grindon, G. 2014. Introduction. In C. Flood & G. Grindon (Eds.), *Disobedient Objects* (pp. 1-25 (26-29)). London: V&A Publishing.
- Goldstone, J. A. 1991. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Graeber, D. 2009. Direct action: An ethnography. Oakland, CA: AK press.
- Graeber, D. 2007. On the Phenomenology of Giant Puppets: Broken Windows, Imaginary Jars of Urine, and the Cosmological Role of the Police in American Culture *Possibilities: Essays on Hierarchy, Rebellion, and Desire* (pp. 375-418). Oakland, CA: AK Press.
- Hebdige, D. 1979. *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen & Co.
- Hicks, D. 2010. The Material-Cultural Turn: Event and Effect. In D. Hicks & M. C. Beaudry (Eds.), *Oxford Handbook of Material Culture Studies* (pp. 26-98). Oxford: Oxford University Press.
- Hollander, J. A., & Einwohner, R. L. 2004. Conceptualizing Resistance. *Sociological Forum*, 19, 533-554.
- Jasper, J. M. 1997. *The Art of Moral Protest*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. 1998. The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions In and Around Social Movements. *Sociological Forum*, 13(3), 397-424. doi: 10.1023/A:1022175308081.
- Kaun, A., & Uldam, J. 2018. Digital Activism: After the Hype. *New Media & Society*, 20(6), 2099-2106.

- Lang, B. 1970. Civil Disobedience and Nonviolence: A Distinction with a Difference. *Ethics*, 80(2), 156-159.
- Ortner, S. B. 1995. Resistance and the Problem of Ethnographic Refusal. *Comparative Studies in Society and History*, 37(1), 173-193. doi: 10.1017/S0010417500019587.
- Panlee,P. 2020. *Objects of Protest: The Material Culture of Political Movements in Thailand*. Doctoral thesis (PhD), University of Sussex.
- Reed, T. V. 2005. *Art of Protest: Culture and Activism from the Civil Rights Movement to the Streets of Seattle*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. .
- Scott, J. C. 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Taylor, V. & Van Dyke, N. 2004. Get up, Stand up: Tactical Repertoires of Social Movements. In D. A. Snow, S. A. Soule, & H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (pp. 262-293). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Thabchumpon, N., & McCargo, D. 2011. Urbanized Villagers in the 2010 Thai Redshirt Protests: Not Just Poor Farmers?. *Asian Survey*, 51(6), 993-1018.
- Traugott, M. 2010. *The Insurgent Barricade*. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pph1b>, (September 13, 2020)
- Viernes, N. 2015. The Aesthetics of Protest: Street Politics and Urban Physiology in Bangkok. *New Political Science*, 37(1), 118-140. doi: 10.1080/07393148.2014.995395.

- Werbner, P., Webb, M., & Spellman-Poots, K. 2014. Introduction.
In P. Werbner, M. Webb & K. Spellman-Poots (Eds.), *The political aesthetics of global protest: The Arab Spring and beyond*. London: Institute for the Study of Muslim Civilisations, The Aka Khan University.
- Winichakul, T. 2010. *The 'Germ's': The Reds' Infection of the Thai Political Body*. Retrived from <https://www.newmandala.org/thongchai-winichakul-on-the-red-germs/>.

